

СТРАТЕГІЇ ПЛАНУВАННЯ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ: ЗАСТОСУВАННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ, КЛІМАТУ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ У СВІТІ, ЩО ЗМІНЮЄТЬСЯ

D1.1 – ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СПРАВЕДЛИВИХ І РІВНОПРАВНИХ ЗМІН ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В ЄВРОПІ

РОБОЧИЙ ПАКЕТ 1, ЗАВДАННЯ 1.3

FINAL DELIVERY DATE: 31-08-2024

Версія результату	V2
Рівень поширення	Публічний
Автори	Марина Кнікел / <i>Marina Knickel</i> (KLI), Гвідо Каніглія / <i>Guido Caniglia</i> (KLI), Нора Хайн / <i>Nora Hein</i> (KLI)
Учасники / Автори внеску	Юлія Левентон / <i>Julia Leventon</i> (CzechGlobe), Паоло Кампо / <i>Paolo Campo</i> (CRS), всі партнери.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency (CINEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

Цей проєкт отримав фінансування від Програми досліджень та інновацій Європейського Союзу за договором гранту № 101081464.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОКУМЕНТ / *DOCUMENT INFORMATION*

Акронім проекту	<i>PLUS Change</i>
Назва проекту	Планування стратегій землекористування: досягнення цілей біорізноманітності, клімату та соціального розвитку в умовах мінливості світу / <i>Planning Land Use Strategies: Meeting Biodiversity, Climate and Social Objectives in a Changing World</i>
Координатор проекту	Юлія Левентон – <i>CzechGlobe</i>
Період реалізації проекту	48 М (Червень 2023 – Травень 2027)
Номер Deliverable	D1.1
Тип Deliverable	R — Документ, звіт
Рівень поширення	<i>PU</i>
Дата оприлюднення	M15
Delivery дата	31-08-2024
Версія	v.2
Сторінок	84
Робочий пакет	<i>WP1</i> – Трансдисциплінарна інтеграція
Головний бенефіціар	<i>KLI</i>
Вклад бенефіціарів	<i>CzechGlobe, CRS, всі партнери</i>
Рецензенти	Талія Доммерхольт / <i>Taliah Dommerholt (ISOCARP)</i> , Аня Брюль / <i>Anja Brüll (EMR)</i> , Еліна Даче / <i>Elina Dace (BSC)</i> , амбасадори / посли у <i>PLUS Change</i> : Марек Яскольський / <i>Marek Jaskólski</i> , Есмералда Вірц / <i>Esmeralda Wirtz</i> , Майкл Руджері / <i>Michael Ruggeri</i> , Марина Чікош / <i>Marina Csikos</i> , Джуліана Карвальо / <i>Juliana Carvalho</i> , Каталін Реті / <i>Katalin Réthy</i>
Ключові слова	Європейська зелена угода, екологічна справедливість, екологічна етика, етика змін у використанні землі, перспектива справедливості, плани рівності та справедливості / <i>European Green Deal, Environmental justice, Environmental Ethics, Ethics in land use change, Justice Lens, Equity and justice plans</i>

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency (CINEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

UK Research and Innovation

Project funded by

This work was funded by UK Research and Innovation (UKRI) under the UK government's Horizon Europe funding guarantee [grant number 10067940].

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation

Federal Department of Economic Affairs,
Education and Research EAER
**State Secretariat for Education,
Research and Innovation SERI**

ІСТОРІЯ ЗМІН ДО ДОКУМЕНТУ

Дата	Версія	Автори	Опис
15-07-2024	v.1	Марина Кнікел, Гвідо Каніглія, Нора Хайн (<i>Marina Knickel, Guido Caniglia, Nora Hein</i>)	Перша повна чернетка для внутрішнього огляду та етапу зворотного зв'язку в межах консорціуму та амбасадорів / послів (<i>First full draft for the internal review and feedback round within the consortium and Ambassadors</i>)
28-08-2024	v.2	Марина Кнікел, Гвідо Каніглія, Нора Хайн (<i>Marina Knickel, Guido Caniglia, Nora Hein</i>)	Відкорегована версія після внутрішнього огляду та етапу зворотного зв'язку в межах консорціуму (<i>Revised version after the internal review and the feedback round within the consortium</i>)

Зміст / Table of Contents

Зміст / Table of Contents	4
Фігури / Figures	6
Таблиці / Tables	6
Список скорочень / List of Abbreviations	7
Резюме / Executive Summary	8
Узгодженість вмісту з іншими результатами проєкту <i>PLUS Change</i>	10
Передмова	12
Навіщо потрібен Посібник з етики (<i>Ethics Handbook</i>)?	13
Для кого Посібник (<i>Ethics Handbook</i>)?	13
Вступ	15
Витоки Посібника з етики (<i>Ethics Handbook</i>) в проєкті <i>PLUS Change</i>	16
Цілі	18
Що можна знайти в цьому Посібнику	18
Як ви можете використовувати цей Посібник?	20
Графічні елементи, що допомагають у використанні Посібника	22
Використання Посібника з етики (<i>Ethics Handbook</i>) в рамках і поза межами <i>PLUS Change</i>	22
1.1 Запровадження екологічного правосуддя / <i>Introducing Environmental Justice</i>	25
1.2 Історія та географія екологічної справедливості / <i>Histories and geographies of Environmental Justice</i>	26
Витоки руху за екологічну справедливість у Північній Америці	26
Грані екологічної справедливості в Європі	26
Глобальні виміри екологічної несправедливості (<i>EJ</i>)	28
1.3 Словник екологічної справедливості для досліджень і практики землекористування / <i>A vocabulary of Environmental Justice for land use research and practice</i>	30
Основні виміри: справедливість розподілу (<i>distributive</i>), визнана справедливість (<i>recognition</i>), процедурна справедливість (<i>procedural</i>)	30
Від основних параметрів до розширеного словника екологічної справедливості (<i>EJ</i>)	30
На шляху до міжсекційної (<i>intersectional</i>) та деколоніальної (<i>decolonial</i>) екологічної справедливості (<i>EJ</i>)	32
Інтерсекціональність / <i>Intersectionality</i>	32
Деколоніальність / <i>Decoloniality</i>	33
1.4 Формування (не)справедливості у зміні землекористування: перспективи справедливості / <i>Framing (in)justice in land use change: A Justice Lens</i>	34
Вступ до перспектив справедливості (<i>Justice Lens</i>)	34
Застосування перспективи справедливості (<i>Justice Lens</i>)	36
2.1 Створення середовища для спільного орієнтування в питаннях справедливості / <i>Setting the scene for navigating justice situations collaboratively</i>	39
Сприяння створенню інклюзивних та безпечних просторів	39
Подумайте про свою позиційність	42

2.2 Огляд поетапного процесу / Overview of the stepwise process	43
2.3 Реалізація кроків / Implementing the steps	44
Крок 0: Створення обізнаності щодо різних уявлень про (не)справедливість та навчання їх формулюванню / <i>Creating awareness of different perceptions of (in)justice and learning to frame it</i>	45
Крок 1: Визначте та обміркуйте «свої» ситуації з справедливості	50
Крок 2: Проаналізуйте «ВАШУ» ситуацію справедливості	53
Крок 3: План дій	56
Під-етап: Визначення чітких і здійснених цілей	57
Під-крок: Визначення відповідних зацікавлених сторін	58
Під-крок: Assessing challenges and opportunities	59
Під-крок: Визначення віх	59
Під-крок: Моніторинг прогресу	60
3. Надихаючи прикладами з PLUS Change / Inspiring through examples from PLUS Change	62
3.1 Вступ до наочних прикладів з досліджень і практики землекористування / Introduction to illustrative examples from land use research and practice	63
Ситуації справедливості, визначені партнерами PLUS Change	63
Виміри справедливості та їх відносна важливість у роботі партнерів	71
3.2 Приклади поетапної навігації (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування / Examples of stepwise navigation of (in)justice in land use research and practice	72
4. Заключні роздуми	80
5. Подяки / Acknowledgements	82
6. Додаткові ресурси / Additional resources	83
7. Референси / References	83
Загальні праці, що стосуються питань справедливості	83
Загальні праці, що стосуються екологічної справедливості	83
Праці, зосереджені на екологічній справедливості в Європі	84
Роботи, спрямовані на конкретні вразливі групи населення	85
Роботи, що фокусуються на співпраці, навчанні та рефлексивності у сфері ТД	85
8. Додаток: Плани рівності та справедливості PLUS Change партнерів / Equity and Justice Plans of PLUS Change partners	86
Додаток 1: Шаблон, який використовується партнерами для розробки власних планів рівності та справедливості (<i>Equity and Justice Plans</i>)	86
Додаток 2: Приклади Планів власного капіталу та справедливості в PLUS Change	96

Фігури / Figures

Рисунок 1: Перспективи справедливості (Justice Lens) як інструмент для визначення, аналізу та планування дій	8
Рисунок 2: Огляд покрокового процесу	9
Рисунок 3: Хмара слів, отримана з назв ситуацій справедливості партнерів	10
Рисунок 4: Метафорична візуалізація понять, пов'язаних з (не)рівністю, справедливістю та рівністю. Візуалізація рівності підкреслює важливість врахування інструментів та можливостей людей, а візуалізація справедливості підкреслює необхідність думки. Джерело зображення: https://achievethebrowncounty.org/2021/05/defining-equity-equality-and-justice/	16
Рисунок 5: Короткий огляд структури Посібника з етики (Ethics Handbook)	19
Рисунок 6: Глобальний атлас екологічної справедливості / Global Atlas of Environmental Justice (за матеріалами Temper et al. 2018)	29
Рисунок 7: Зображення, що демонструють інтерсекційні підходи до EJ: Connecting Gender Equality to Environmental Justice від IWRW та 2020 March for Women	32
Рисунок 8: Перспектива справедливості Justice Lens – візуальне представлення різних дискурсів і рамок, що стосуються справедливості в екологічному контексті	35
Рисунок 9: Графічна ілюстрація чотирьох основних кроків	44
Рисунок 10: Результати Mentimeter для запитання 1, поставленого під час вебінару з етики	47
Рисунок 11: Результати опитування в Mentimeter яке було задано під час вебінару з етики 3	47
Рисунок 12: Легенда з категоріями з Глобального атласу екологічної справедливості (Global Atlas of Environmental Justice)	48
Рисунок 13: Приклад з вебінару з етики 1 у PLUS Change – робота з дошкою Miro	50
Рисунок 14: Крок 1 навігації (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування за допомогою перспективи справедливості (Justice Lens)	51
Рисунок 15: Крок 2: Аналіз (не)справедливості у дослідженнях та практиці землекористування через призму справедливості	53
Рисунок 16: Крок 3 навігації (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування за допомогою перспективи справедливості (Justice Lens)	56
Рисунок 17: Хмара слів, створена на основі назв ситуацій справедливості. Ситуації взято з Планів рівності та справедливості партнерів (Equity and Justice Plans)	70
Рисунок 18: Перспективи справедливості (justice dimensions): Частота згадок у планах партнерів щодо рівності та справедливості	71
Рисунок 19: Перспективи справедливості (justice dimensions): Частота згадок у планах рівності та справедливості партнерів залежно від типу партнерської організації	72

Таблиці / Tables

Таблиця 1: Питання, що сприяють формулюванню проблем, пов'язаних зі справедливістю у дослідженнях і практиці використання земель	37
Таблиця 2: Огляд ситуацій справедливості, визначених партнерами	67
Табл. 3: Профілі трьох різних типів організацій, що використані як приклади	74
Таблиця 4: Поетапна навігація (не)справедливих ситуацій від партнерів PLUS Change	78

Список скорочень / *List of Abbreviations*

Term	Description
EGD	Європейська зелена угода / <i>European Green Deal</i>
EJ	Екологічна справедливість / <i>Environmental Justice</i>
EJAtlas	Глобальний атлас екологічної справедливості / <i>The Global Environmental Justice Atlas</i>
EU	Європейський Союз / <i>European Union</i>
NGO	Громадські організації / <i>Non-Governmental Organisation</i>
TD	Трансдисциплінарний / <i>Transdisciplinary</i>
WP	Робочий пакет / <i>Work Package</i>

Резюме / Executive Summary

Цей результат є частиною Завдання 1.3 «Етика, справедливість і справедливість у діяльності та результатах проекту» (*Ethics, equity and justice in project activities and results*) в рамках Робочого пакету 1 (*Work Package 1*).

Справедливість все більше визнається пріоритетом Європейського Союзу в рамках різних екологічних і соціальних політичних рамок (наприклад, Європейської зеленої угоди ([European Green Deal](#))). Такі рамки регулюють способи прийняття рішень щодо землекористування, наприклад: процеси урбанізації, створення природних заповідників і перетворення сільськогосподарських угідь. Справедливість на перший план означає **переконатися, що переваги та тягар рішень щодо землекористування справедливо розподіляються між усіма громадами, особливо між маргіналізованими та вразливими групами**.

Рішення щодо землекористування приймаються в ситуаціях, коли багатьом учасникам – від представників громади до планувальників землекористування та розробників політик – потрібно працювати разом і враховувати багато чинників. Таким чином, впровадження справедливості в процеси прийняття рішень щодо землекористування передбачає чіткі завдання для розуміння того, як об'єднати окремих осіб, громади та організації для боротьби зі зміною клімату та зупинити втрату біорізноманіття більш справедливими та рівним шляхом. Однак, **недостатньо знань і мало вказівок щодо того, як інтегрувати принципи справедливості та рівності в те, як різні учасники працюють разом для більш стійкого та справедливого майбутнього в Європі**.

Цей Посібник з етики (*Ethics Handbook*) заповнює прогалини як у знаннях, так і в установах. По-перше, він **інтегрує знання з різних дисциплін та соціальних контекстів** (тобто з досліджень, активізму та політики) щодо того, як вирішувати етичні питання рівності та справедливості у змінах землекористування. По-друге, він **робить ці знання доступними для різних учасників**, які працюють над питаннями, пов'язаними з використанням землі. Основною метою Посібника є підтримка учасників у прийнятих рішеннях щодо землекористування у **визначених соціальних та екологічних несправедливостях, які забезпечують через нерівний доступ до ресурсів та влади у прийнятих рішеннях**.

Результати, представлені в цьому Посібнику, були отримані в рамках багатьох проєктів, фінансованих у межах програми *Horizon Europe* «Планування стратегій землекористування: досягнення цілей щодо біорізноманітності, клімату та соціальних аспектів заходів у змінюваному світі» (*«Planning Land Use Strategies: Meeting biodiversity, climate and social objectives in a changing world»*) [PLUS Change](#). Посібник оснащений візуальними матеріалами, прикладами та вправами, які допоможуть учасникам у різних контекстах **визначити, проаналізувати та розглянути проблеми справедливості та рівності у своїй роботі**.

ЧАСТИНА 1: Розуміння (не)справедливості у землекористуванні / *Understanding (in)justice in land use*

Цей розділ об'єднує знання з багатьох наукових дисциплін і соціальних моментів щодо питань екологічної та соціальної справедливості. Читачі можуть навчитися розуміти та думати про (не)справедливість у зміні землекористування через:

Рисунок 1: Перспективи справедливості (*Justice Lens*) як інструмент для визначення, аналізу та планування дій

- **Концепція екологічної справедливості** та історія руху за екологічну справедливість у різних географічних регіонах.
- **Словник для роботи, пов'язаної зі справедливістю, у дослідженнях та практиці землекористування**, який пояснює, як використовувати терміни, що позначають різні аспекти та виміри справедливості (такі як визнана справедливість (*recognitional*), справедливість розподілу (*distributive*), процедурна справедливість (*procedural*), відновна справедливість (*restorative*), справедливість між поколіннями (*intergenerational*), більш-ніж-людське (*more-than-human*)).
- **Інструмент перспективи справедливості (*Justice Lens*)**¹ який інтегрує та візуалізує різні аспекти й виміри справедливості, щ можуть бути використані для ідентифікації та аналізу.

ЧАСТИНА 2: Орієнтування в (не)справедливості у землекористуванні / *Navigating (in)justice in land use*

У цьому розділі представлено поетапний процес, який можуть використовувати різні суб'єкти, залучені до прийняття рішень щодо змін землекористування, прагнучи створити більш справедливі процеси та результати. Кроки відповідають структурі перспективи справедливості (*Justice Lens*) з Частини 1 під час складання Плану рівності та справедливості (*Equity and Justice Plan*). Цей процес спрямований на те, щоб дослідження та планування були чутливими до справедливих наслідків роботи, яку вони пропонують щодо зміни землекористування. Основні кроки:

Рисунок 2: Огляд покрокового процесу

- **Створення усвідомлення** того, що може означати (не)справедливість у зміні землекористування та як (не)справедливість проявляється.
- **Визначення ситуацій справедливості** в конкретних (географічних, соціальних, культурних, інституційних) контекстах роботи.
- **Аналіз ситуацій справедливості**, використовуючи аспекти та виміри справедливості, представлені в перспективі справедливості (*Justice Lens*).

¹Перспектива справедливості (*Justice Lens*) — це концептуальний і аналітичний підхід, який використовується для оцінки, розуміння та інтеграції питань справедливості в процес прийняття рішень, політики та дослідницьких проєктів. У контексті *PLUS Change* цей підхід дозволяє партнерам зосередитися на питаннях екологічної, соціальної та економічної справедливості, особливо у сфері землекористування, кліматичної зміни та сталого розвитку. Використання *Justice Lens* означає врахування таких аспектів: розподільча справедливість (хто отримує вигоди та хто несе витрати), процедурна справедливість (хто бере участь у прийнятті рішень і чи є цей процес інклюзивним), розпізнавальна справедливість (чи враховуються оцінки та потреби маргіналізованих груп). Таким чином, *Justice Lens* є інструментом для аналізу та впровадження принципів рівності та справедливості в рамках дослідницьких і політичних ініціатив.

PLUS Change, M48), надаючи узагальнені вказівки щодо питань етики, рівності та справедливості в дослідженнях і практиці землекористування в Європі. Процес узгодження двох кінцевих результатів розвиватиметься в ході проєкту залежно від потреб і нових результатів. Цей результат також черпав натхнення з Етапу 1 – Трансдисциплінарної дорожньої карти проєкту, створеної на ранніх стадіях проєкту (*Transdisciplinary roadmap of the project created in the early stages of the project*). Трансдисциплінарна дорожня карта та пов'язані з нею заходи дозволили створити умови для спільної роботи та забезпечити справедливі та інклюзивні процеси, включаючи безпечні простори та можливості обміркувати власну позицію в рамках проєкту *PLUS Change*.

У наступній таблиці перераховані результати/проміжні етапи, які були використані для цього результату, а також майбутні результати/проміжні етапи, досягненню яких сприятиме цей результат.

Вхідні дані	Вихідні дані
D1.1 – Виклики та можливості для справедливих і рівноправних змін у землекористуванні в Європі (<i>Challenges and opportunities for just and equitable land use change in Europe</i>)	D1.2 – Набір інструментів планування (<i>Planning toolkit</i>)
Етап 1 –Трансдисциплінарна дорожня карта проєкту (<i>Transdisciplinary roadmap of the project</i>)	D1.1 – Виклики та можливості для справедливих і рівноправних змін у землекористуванні в Європі (<i>Challenges and opportunities for just and equitable land use change in Europe</i>)

Передмова

Навіщо потрібен Посібник з етики (*Ethics Handbook*)?

Справедливість все частіше визнається пріоритетом Європейського Союзу в рамках Європейської зеленої угоди [European Green Deal](#) (EGD), наприклад через Фонд механізму справедливого переходу або Європейський кліматичний пакт / [Just Transition Mechanism fund](#) or the [European Climate Pact](#) (ЄС 2020). Під час виконання EGD існує чіткий мандат на розуміння того, як об'єднати окремих осіб, громади та організації для боротьби зі зміною клімату та зупинити втрату біорізноманіття більш справедливими та рівноправними способами. **Увага до питань рівності та справедливості в дослідженнях і практиці землекористування в Європі має вирішальне значення для того, щоб ніхто не залишився осторонь.** Це важливо для того, щоб маргіналізовані та вразливі групи населення мали свободу та можливість досягти власного добробуту та добробуту своїх громад. У цьому відношенні важливо переконатися, що переваги та тягар рішень щодо землекористування справедливо розподіляються між усіма громадами, особливо серед маргіналізованих та вразливих груп (EEA 2023).

Однак, впровадження етичних питань справедливості та рівності в ситуаціях, коли багато учасників повинні приймати рішення та вживати заходи щодо землекористування, є непростим завданням. Багато досліджень наголошують на необхідності знань і рекомендацій щодо того, як інтегрувати принципи справедливості та рівності в роботу різних суб'єктів – від представників громад до планувальників і політиків – для створення більш сталого та справедливого майбутнього в Європі (Juhola et al. 2022; Lager et al. 2023). Висунення справедливості та рівності на перший план у процесі прийняття рішень щодо землекористування означає не лише можливість побачити виклики, які постають на цьому шляху, а й використовувати можливості, які з'являються.

Цей Посібник з етики (*Ethics Handbook*) дає наявність знань про рівність і справедливість (із дослідження активності та політики) доступними та корисними для різних учасників, які працюють над питаннями, пов'язаними із землекористуванням. Головна мета Посібника – **підтримати цих учасників у подоланні викликів і використання можливостей, щоб запобігти поглибленню соціальної та екологічної несправедливості, що погіршується через нерівний доступ до ресурсів і владних рішень.** Посібник допоможе їм інтегрувати та вирішити питання справедливості та рівності при сприянні процесів, які поєднують екологічну стійкість (наприклад, досягнення нульових викидів у межах EGD) та соціальну справедливість (наприклад, через виявлення маргіналізованих голосів).

Для кого Посібник (*Ethics Handbook*)?

Справедливість де більш визнається пріоритетом Європейського Союзу в межах Європейського далекого зеленого курсу (EGD), зокрема через Фонд механізму справедливого переходу або Європейський кліматичний пакт (ЄС 2020). Під час реалізації EGD існує чіткий мандат на розуміння того, як об'єднати окремі особи, спільноти та організації для боротьби зі зміною клімату та припинення втрати біорізноманітності більш справедливими та рівноправними способами. Приділення уваги питанням рівності та справедливості в дослідженнях і практиці землекористування в Європі є критично важливим для забезпечення того, щоб ніхто не залишився осторонь. Це має центральне значення для того, щоб маргіналізовані та вразливі групи населення мали свободу та можливості досягти добробуту для себе та своїх спільнот. У цьому контексті необхідно забезпечити справедливий розподіл вигод і тягарів, пов'язаних із рішеннями щодо землекористування, серед усіх спільнот, особливо серед маргіналізованих та вразливих груп (EEA 2023).

Посібник стане корисним для окремих дослідників (наприклад, тих, хто працює у сфері землекористування) і практиків (наприклад, менеджерів та планувальників землекористування, політиків, груп громадян, ГО), а також для команд дослідників і практиків (наприклад, міждисциплінарних команд), які займаються питаннями землекористування. **Робота, представлена тут, допоможе їм визначити, обміркувати, проаналізувати та розглянути етичні питання справедливості та рівності у своїй роботі. Водночас, Посібник не містить конкретних рекомендацій щодо залучення та співпраці з маргіналізованими чи вразливими спільнотами.** Його краще використовувати тим, хто вже знайомий з етикою та методологіями спільних, партисипативних та орієнтованих на дії досліджень і практики (наприклад, дійових досліджень або міждисциплінарних досліджень) і хто бажає виділити на перший план питання справедливості та справедливості. Отже, цей Посібник може допомогти дослідникам і практикам в...

- **...дослідницьких контекстах,** допомагаючи висвітлювати питання етики та справедливості. Наприклад, це може бути досягнуто за допомогою перспективи справедливості (*Justice Lens*) для аналізу дослідницьких питань, обраних методологій, способів збору та інтерпретації даних, а також розширення отриманих результатів.
- **...практичних контекстах,** сприяючи прийняттю рішень і вжиттю заходів. Наприклад, це може бути реалізовано через розробку Планів рівності та справедливості (*Equity & Justice Plans*) щоб вирішити, яких зацікавлених сторін залучати, щоб гарантувати, що «ніхто не залишиться осторонь», або для розробки процесів співпраці. для визначення кола інтересів сторінок, залучення яких забезпечує забезпечення принципу «ніхто не залишається осторонь», або для створення спільних процесів співпраці.

Вступ

Витоки Посібника з етики (*Ethics Handbook*) в проєкті *PLUS Change*

Проєкт [*PLUS Change*](#), що фінансується *Horizon Europe*, був запущений у червні 2023 року. Консорціум із 23 партнерів у проєкті має на меті створити стратегії та процеси прийняття рішень для більш сталого та кліматично сприятливого землекористування. Дотримуючись мандату Комісії ЄС щодо пріоритетності етичних питань правосуддя в *EGD*, **проєкт ставить в центр уваги питання справедливості в процесі прийняття рішень та дій щодо землекористування, які мають приносити користь як довкіллю, так і громадам.** Етичний фокус на рівності та справедливості передбачає необхідність зосередитися на системних проблемах, які потребують вирішення (тобто, справедливості), коли ми прагнемо запропонувати рівний доступ до можливостей і засобів для всіх у суспільстві (тобто, справедливості) (рис. 4). Цей Посібник виник у результаті кількох заходів у рамках проєкту, спрямованих на виконання цього мандату та надання вказівок щодо того, як міркування рівності та справедливості можуть вплинути на процеси співпраці та їх результати в плануванні та управлінні землекористуванням.

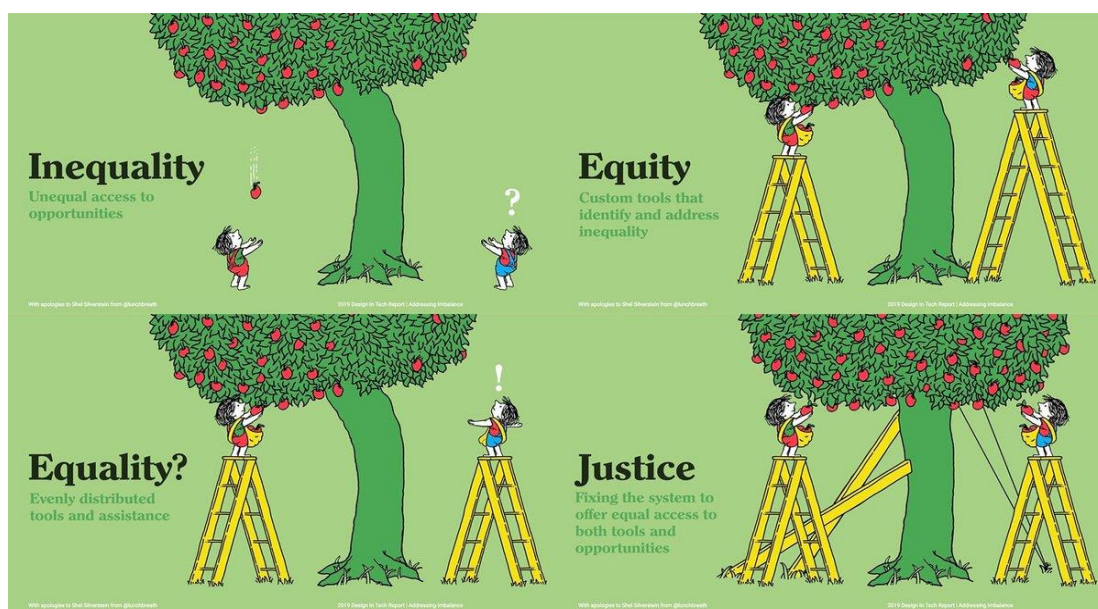

Рисунок 4: Метафорична візуалізація понять, пов'язаних з (не)рівністю, справедливістю та рівністю. Візуалізація рівності підкреслює важливість врахування інструментів та можливостей людей, а візуалізація справедливості підкреслює необхідність думки. Джерело зображення: <https://achievebrowncounty.org/2021/05/defining-equity-equality-and-justice/>

PLUS Change — це «трансдисциплінарний» (*transdisciplinary*) проєкт, що означає, що означає його колабораційний характер (залучення різних учасників) та орієнтацію на дії (вплив на

планування та політику). Проєкт залучає дослідників і практиків до спільної роботи з самого початку, коли формуються питання, які необхідно вирішити. Він спрямований на використання знань і досвіду учасників для розробки змістовних рішень для практики, а також нових знань і методологій для дослідження². Співпраця між дослідниками та практиками в *PLUS Change* відбувається переважно в рамках практичних кейсів у різних географічних районах (*Practice Cases in diverse geographic areas*), що охоплюють міські, сільські та приміські контексти. Ці практичні кейси представляють центри для багатьох учасників, де дослідники спілкуються з органами планування, землепорядниками та громадянами щодо змін землекористування та втручання. У цьому процесі партнери навчаються розпізнавати різноманітні потреби та цінності, пов'язані із землекористуванням, враховувати наслідки втручання та стратегії управління, а також приймати довгострокову динамічну перспективу землекористування. Одним із результатів цієї спільної роботи буде спільне виробництво ряду інструментів і втручань. Результати цієї спільної роботи покликані дати інформацію про те, як громадяни, планувальники та політики приймають рішення щодо землекористування.

Важливі цілі *PLUS Change* полягають у обмірковуванні та спільному навчанні про (i) те, як питання справедливості розглядаються в процесах зміни землекористування, (ii) як розвивати спільне розуміння та мову щодо питань справедливості в рамках проєкту та (iii) як будувати можливості для дій з цих питань. Першим кроком до досягнення цих взаємопов'язаних цілей стала розробка та проведення трьох інтерактивних вебінарів. У цих заходах взяли участь усі партнери *PLUS Change* (з академічного середовища, політики та практики). Вебінари були зосереджені на «соціальних цілях» проєкту через призму дискурсів і практик, пов'язаних із (соціально-екологічною) справедливістю в процесах зміни землекористування та у зв'язку з біорізноманіттям і зміною клімату³. Перші три вебінари *PLUS Change* відбулися онлайн у період з лютого по квітень 2024 року, кожен з яких був присвячений таким темам:

- I. Розуміння (не)справедливості у зміні землекористування на основі екологічної справедливості / *Understanding (in)justice in land use change based on Environmental Justice*
- II. Аналіз та навігація власних конфліктів/дослідження через призму справедливості / *Analysing and navigating own cases/research through a Justice Lens*
- III. Розробка планів рівності та справедливості для роботи партнерів у рамках *PLUS Change* / *Developing Equity and Justice Plans for partners' work in PLUS Change*

Кожен вебінар поєднував теоретичні частини та різноманітні інтерактивні заходи. Результатом вебінарів стала розробка відповідних методів та інструментів через заходи та бесіди, де всі партнери висловлювали свої погляди на рівність і справедливість у контексті змін у

² для використання цього Посібника з етики (*Ethics Handbook*) «трансдисциплінарний» (*transdisciplinary*) можна ширше розуміти як спільне та орієнтоване на дії дослідження (хоча їх академічні поняття не однакові). Існує багато (академічних і не тільки) ресурсів, які досліджують, що таке трансдисциплінарні дослідження, як їх можна розробити та реалізувати, які переваги та проблеми. Далі ви знайдете посилання на існуючі ресурси, інструменти та мережі, які можуть допомогти вам у процесі розуміння та практичного застосування ТД-досліджень.

³ This ambition is implemented through one of the project tasks (T1.3: *Ethics, equity and justice in process activities and results*) as part of Work Package 1 (WP1: *Transdisciplinary knowledge integration*). Next to these webinars, a baseline survey was run to capture existing (and changing) understandings of and experiences with (social-environmental justice) in PLUS Change to complement and support reflexive and capacity-building efforts in the webinars.

землекористуванні. Одним із перших важливих результатів цих вебінарів стали плани справедливості та рівності, розроблені кожною організацією-партнером, які завершені одним із конкретних кроків для визнання питань справедливості та впровадження їх на практиці (докладніше див. у Додатку до Посібника).

Зміст і висновки, отримані під час вебінарів, стали основою для цього Посібника щодо його ключових розділів, питань, які охоплюються, а також розроблених концептуальних і практичних інструментів.

Цілі

Цей Посібник з етики (*Ethics Handbook*) є практичним керівництвом для виявлення етичних питань рівності та справедливості у дослідженнях та практиці землекористування. Посібник з етики (*Ethics Handbook*) призначений для тих, хто працює в галузі та досліджує практику землекористування і має на меті:

- розвивати обізнаність про виклики та можливості що дозволяють акцентувати увагу на рівності та справедливості у змінах у землекористування, таких як динаміка включення, виключення та (де)нормування;
- приймати рефлексії для практиків або дослідників, зацікавлених у вирішенні проблем та використанні можливостей, що виникають під час роботи зі справедливістю у їхній діяльності;
- надавати практичні вказівки щодо того, як це зробити, наприклад, представляючи такі інструменти, як «перспективи справедливості» (*Justice Lens*), та
- підвищувати спроможність працювати над рівністю та справедливістю в контексті зміни землекористування — як у межах проекту, так і поза його межами.

Що можна знайти в цьому Посібнику

Цей Посібник охоплює різні етапи осмислення та роботи з етичними питаннями рівності та справедливості в дослідженнях і практиці землекористування: від розуміння (не)справедливості в змінах у землекористуванні та її зв'язку з власною роботою до операційною реалізацією цього розуміння та використання теоретично обґрунтованих інструментів для підтримки навігації щодо питань справедливості у ваших дослідженнях і практиці. Посібник базується на попередніх результатах і наших спільних міркуваннях щодо поточного процесу включення рівності та справедливості в *PLUS Change*. Посібник складається з трьох основних частин: із вступом на початк, і заключними роздумами (рис. 5):

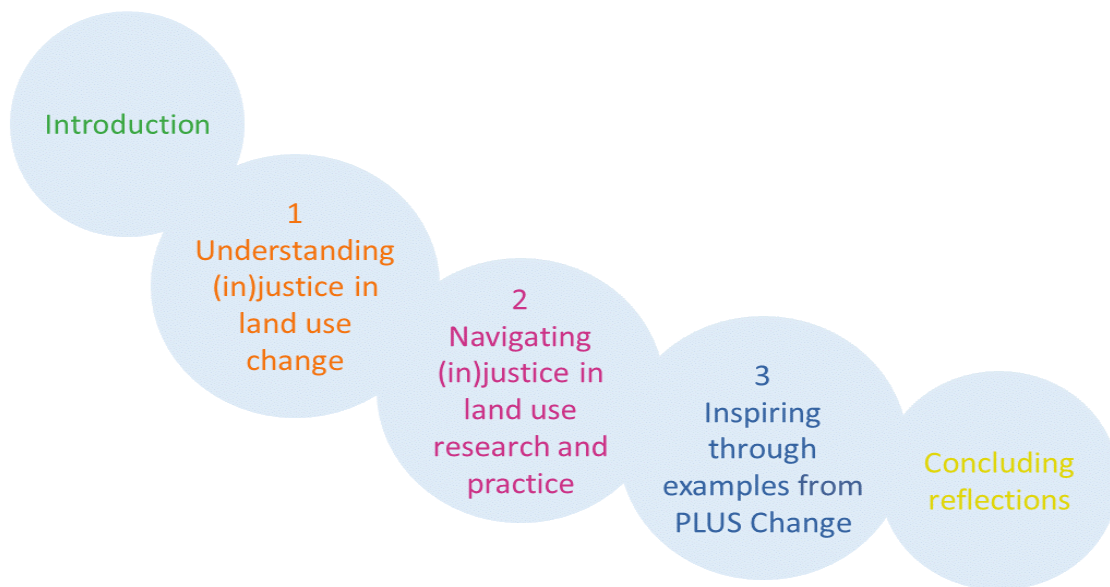

Рисунок 5: Короткий огляд структури Посібника з етики (*Ethics Handbook*)

ЧАСТИНА 1: Розуміння (не)справедливості у землекористуванні / *Understanding (in)justice in land use*

У Частині 1 ми представляємо спосіб розуміння та осмислення (не)справедливості та (не)рівності у землекористуванні, на основі руху екологічної справедливості (*Environmental Justice – EJ*) та його теорій. Далі йде введення перспективи справедливості (*Justice Lens*), яка синтезує теоретичні ідеї та візуалізує множинні виміри справедливості в одній картині. Частина 1 спрямована на підвищення обізнаності та розвиток розуміння питань справедливості у землекористуванні. У цьому розділі ми розглядаємо такі питання, як:

- Як ви можете зрозуміти справедливість у дослідженні та практиці землекористування через досвід, практику та теорії глобального руху екологічної справедливості *EJ*?
- Як ви можете виробити спільну мову для розуміння справедливості у зміні землекористування через теорії та концепції *EJ*?
- Які інструменти можуть допомогти вам структурувати питання справедливості в конкретних ситуаціях? Як можна використати перспективи справедливості (*Justice Lens*) для аналізу та осмислення питань справедливості в дослідженнях та практиці землекористування?

ЧАСТИНА 2: Орієнтування в (не)справедливості у землекористуванні / *Navigating (in)justice in land use*

У Частині 2 ми спираємося на розуміння (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування (Частина 1). Частина 2 спрямована на те, щоб зробити це розуміння операційним операційним і підтримати навігацію питаннями справедливості у вашій власній діяльності. У цьому розділі ми розглядаємо такі питання, як:

- Як можна ідентифікувати та описати ситуації справедливості в землекористуванні у вашій власній роботі?
- Як виглядає процес «навігації» (не)справедливістю в дослідженнях та практиці землекористування? Які основні кроки ви можете виконати в цьому процесі?
- Як ви можете розробити План рівності та справедливості (*Equity and Justice Plan*) на основі діяльності, яка стосується конкретних ситуацій справедливості, з якими ви можете зіткнутися у своїй діяльності?

Зверніть увагу, що ми не надаємо детальних рекомендацій щодо того, як вирішувати несправедливість та працювати з маргіналізованими спільнотами. Відповіді на такі питання залежать від контексту і потребують значної чутливості. Замість цього ми обмежуємо наш підхід за допомогою виявлення ситуацій, контекстів і планування типів контекстно-специфічних питань, які потребують вирішення.

ЧАСТИНА 3: Натхнення через приклади від *PLUS Change / Inspiring through examples from PLUS Change*

У Частині 3 ми ілюструємо, як три партнери у *PLUS Change* ідентифікували та аналізували ситуацію справедливості у своїй роботі, а також як вони розробили конкретні Плани рівності та справедливості (*Equity and Justice Plans*). Надаючи узагальнений огляд роботи, виконаної 22 партнерами проєкту з питань справедливості, має на меті зробити більш зрозумілими різні способи, якими ситуація справедливості виявляються та можуть бути вирішені. Представляючи три з цих прикладів більш детально, Частина 3 також має на меті надихнути на різні підходи до цього, а також залежно від специфіки контексту та акторів. У цьому розділі ми презентуємо роботу трьох партнерів і відповідаємо на такі запитання:

- Які проблеми (не)справедливості було виявлено в роботі 22 партнерів, залучених до проєкту *PLUS Change*?
- Як дослідники та практики з різних географічних, соціокультурних та політичних контекстів Європи формують питання (не)справедливості у своїй роботі?
- Як партнери використовують перспективи справедливості (*Justice Lens*) для початку планування стратегій щодо практичного вирішення конкретних ситуацій, пов'язаних зі справедливістю?

Як ви можете використовувати цей Посібник?

Посібник містить узагальнені рекомендації щодо етичних проблем, пов'язаних з справедливістю, та шляхів їх вирішення, а також конкретні приклади «належної практики» щодо того, як питання рівності та справедливості можуть вирішуватися в дослідженнях і практиці. Посібник з етики (*Ethics Handbook*) працює на двох рівнях:

- **Змістовний рівень**, що зосереджується на справедливих та рівних змінах землекористування. На цьому рівні Посібник з етики (*Ethics Handbook*) надає структуровані способи для вивчення питань, пов'язаних з тим, хто отримує вигоду від зміни землекористування, хто включений, а хто виключений, як це визначається за допомогою процесів прийняття рішень і які основні причини несправедливості. Це дає можливість розгляду того, як дослідження та практика можуть бути сформовані або сприяти несправедливості. Посібник з етики (*Ethics Handbook*) також надає ілюстративні приклади від партнерів у рамках *PLUS Change*, як ідентифікувати та

вирішувати питання справедливості у вашій власній діяльності (наприклад, під час пілотної та пробної роботи зі зміни поведінки).

- **Процесний рівень**, що стосується справедливої та рівноправної співпраці. На цьому рівні основним компонентом є роздуми про те, як забезпечити справедливі та інклюзивні процеси. Це включає консорціум проєкту, але також розширюється за межі проєкту та для використання поза його межами. Побівник з етики (*Ethics Handbook*) презентує інші види діяльності, що дають практичні рекомендації щодо того, як розбудувати спроможність для справедливих і рівних досліджень та практик у змінах землекористування. Ці процеси спрямовані на допомогу проєктам і співробітництву в напрямку справедливості контекстно-специфічних питань і орієнтовані на співробітників, які працюють разом у контекстах, схожих на проєкт *PLUS Change*. Вони не призначені для вирішення питань справедливості з маргіналізованих громад. Охоплені процеси включають проєктування безпечних просторів для зустрічей, взаємодію з зацікавленими сторонами та забезпечення рівного представлення та включення різних видів знань у процеси спільного виробництва знань, а також розповсюдження результатів для різних аудиторій.

Обидва рівнів, пов'язаних між собою та підсилюють один одного, більшість роздумів про процеси співробітництва впливають на змістову роботу дослідників і практиків, що формують результати рівності та справедливості в рамках *PLUS Change*. І навпаки, фокус дослідження на розумінні питань справедливості у зміні землекористування покращує процеси співпраці.

- Якщо ви зацікавлені в **підвищеній обізнаності та сприянні рефлексії** щодо (не)справедливості та (не)рівності в землекористуванні загалом, Частина 1 (Розуміння (не)справедливості у змінах землекористування / *Understanding (in)justice in land use change*) допоможе вам зрозуміти, як осмислювати (реальні або вигадані) ситуацію (не)справедливості та (не)рівності, осмислювати їх і формулювати своє мислення для власних досліджень і практики землекористування.
- Якщо вам потрібні практичні рекомендації або ви зацікавлені в розбудові спроможності орієнтуватися в конкретних ситуаціях (не)справедливості та (не)рівності в контексті досліджень і планування землекористування, Частина 2 (Навігація (не)справедливістю в дослідженнях та практиці землекористування: покроковий процес / *Navigating (in)justice in land use research and practice: A stepwise process*) допоможе вам виконати чотири послідовні кроки до досягнення цієї мети.
- Якщо ви шукаєте натхнення в реальних прикладах, ознайомтеся з Частиною 3 (Натхнення через приклади з *PLUS Change* / *Inspiring through examples from PLUS Change*), де представлена робота, виконана партнерами в рамках реалізації проєкту *PLUS Change*. У рамках цього розділу ви також дізнаєтесь, як три різні типи організацій – – Практичний кейс (провінція Лукка (*Province of Lucca*)), Дослідницька організація (Університет Любляни (*University of Ljubljana*)) та Організація на перехресті науки і суспільства (Центр системних рішень (*Centre for Systems Solutions*)) – в рамках *PLUS Change* впроваджували ці кроки⁴.

⁴ Дивіться їхні профілі в Таблиці 3

Графічні елементи, що допомагають у використанні Посібника

На додаток до таблиць і малюнків, наступні графічні елементи допоможуть вам у використанні Посібника з етики (*Ethics Handbook*):

Майте на увазі... Вставка про те, як адаптувати пропозиції з цього Посібника з етики (*Ethics Handbook*) до вашого власного контексту, на що варто звернути увагу (наприклад, аудиторія, розмір групи, потреба в фасилітаторі чи інших кадрових ресурсах, мислення, час, фінансові обмеження), такі проблеми, як включення різноманітних голосів/вирішення неоднорідності, глобальний контекст *EJ*

Порада!

Блок, що пропонує корисні ресурси, такі як (методи, набори інструментів, теоретичний внесок, публікації в блозі на тему, надихаючі приклади з *PLUS Change*.

Приклад: Зелений суцільний блок, що надає ілюстративні приклади з європейського контексту, призначені для пояснення теоретичних повідомлень.

Завдання... Синє поле із запропонованою запропонована практичною діяльністю / вправою

Використання Посібника з етики (*Ethics Handbook*) в рамках і поза межами *PLUS Change*

Цей Посібник з етики (*Ethics Handbook*) розроблений як для внутрішнього використання, щоб стимулювати подальші роздуми про етику та справедливість у *PLUS Change*, так і для зовнішнього використання за межами проєкту.

- **В межах** проєкту Посібник має на меті допомогти дослідникам *PLUS Change* та практичним кейсам у виконанні їх роботи в емпіричних робочих пакетах (WP) 2, 3, 4 і 5 до завершення проєкту. Він також буде використовуватися на семінарах WP 5 у другій половині проєкту (M33, 36, 39) під час пілотування та випробувань втручань у землекористування.
- **Зовні** Посібник з етики (*Ethics Handbook*) має на меті підтримку різних видів діяльності, спрямованих на виявлення та вирішення питань рівності та справедливості в контексті досліджень і практики землекористування.

Ми сподіваємося, що роздуми та ресурси, представлені в цьому Посібнику з етики (*Ethics Handbook*), надихнуть і підтримають осіб, команди та групи організацій, які займаються

плануванням та управлінням землекористуванням. **Посібник з етики (*Ethics Handbook*)** має допомогти їм розвивати усвідомлення цих викликів і можливостей роботи зі справедливістю в різноманітних географічних і культурних контекстах Європи та за її межами. Ми також сподіваємося, що Посібник з етики (*Ethics Handbook*) стане підтримкою, схожою на семінар, у ваших починаннях. **Запрошуємо вас адаптувати його під ваші потреби, контекст, у якому ви працюєте, і час, який у вас є в розпорядженні.**

1. Розуміння (не)справедливості у землекористуванні / *Understanding (in)justice in land use change*

Цей розділ об'єднує знання з різних наукових дисциплін та соціальних рухів з питань екологічної та соціальної справедливості. Читачі можуть використовувати цей розділ, щоб навчитися **розуміти** та осмислювати **(не)справедливість** у змінах землекористування через:

- Концепція екологічної справедливості (*Environmental Justice*) та історія руху за екологічну справедливість в різних його проявах у різних географічних регіонах.
- Словник для роботи з питаннями справедливості в дослідженнях та практиці землекористування, який пояснює, як використовують терміни, що позначають **різні аспекти справедливості** (такі як визнана справедливість (*recognitional*), справедливість розподілу (*distributive*), процедурна справедливість (*procedural*), відновна справедливість (*restorative*), справедливість між поколіннями (*intergenerational*), більш-ніж-людське (*more-than-human*)).
- **Інтерсекційність** та **деколоніальність** як більш комплексні підходи до розуміння питань.
- **Перспективи справедливості (*Justice Lens*)** як інструмент, що інтегрує та візуалізує аспекти та виміри справедливості в послідовний спосіб і може бути використаний для ідентифікації, аналізу та планування дій.

1.1 Запровадження екологічного правосуддя / *Introducing Environmental Justice*

Вкорінена екологічної справедливості (*EJ*), ідея *EJ* підкреслює системну несправедливість, коли, наприклад, групи з низьким доходом і маргіналізовані групи несуть, основний тягар забруднення, токсичних відходів і браку доступу до зелених зон. Така несправедливість є результатом історичної та постійної соціальної, економічної та політичної дискримінації, що призводить до нерівності у здоров'ї та погіршення якості життя постраждалих громад (*Steger et al.* 2007; *Temper et al.* 2015). Таким чином, **екологічна несправедливість (*Environmental injustice*)**⁵ стосується непропорційного впливу екологічних небезпек на маргіналізовані громади та нерівного розподілу екологічних проблем (*Menton et al.* 2020). У цьому контексті ***EJ* забезпечує активне прагнення до усунення таких несправедливостей**. Прикладами є досягнення справедливого розподілу екологічних ризиків і вигод і рівна участь тих, хто найбільше постраждав від екологічних ризиків, у процесах прийняття рішень.

У цьому Посібнику ми використовуємо історію, досвід, концепції та теорії, які виникли навколо ідеї екологічної справедливості (*EJ*), щоб забезпечити рамки та інструменти для розуміння питань справедливості у зміні землекористування. Ми використовуємо ідею *EJ*, яка включає кілька вимірів від більш звичайних (наприклад, розподіл та визнання) до новіших (наприклад, регенерація та більш-ніж-людське (мультивидове, екологічне) (*more-than-human (multispecies, ecological)*)) (*Schlosberg* 2013). Ми також визнаємо, що історії та концепції *EJ* тісно пов'язані з численними рухами та боротьбою, заснованими на критиці західних і колоніальних світоглядів, які сформували існуючий дисбаланс сил (наприклад, переваги теперішніх поколінь над майбутніми, антропоцентричні інтереси людини над суспільством та економікою). Рухи, що перетинаються з *EJ*, численні та різноманітні, серед них: рух *ReGeneration*, концепція єдиної Землі (*One-Earth Consciousness*), екофемінізм, екологічна економіка, економіка «пончика» (*Doughnut Economics*) та економіка, орієнтована на збереження природи (*nature-positive economics*).

У решті Частини 1 ми спочатку розглядаємо історію екологічної справедливості (*EJ*) у різних географічних контекстах, зосереджуючись на *EJ* в Європі та за її межами (Підрозділ 1.2). Далі ми знайомимо читачів із основними концепціями та ідеями руху *EJ* у формі спеціального словника (Підрозділ 1.3). Нарешті, ми узагальнюємо ці ідеї у формі перспективи справедливості (*Justice Lens*), яка може бути використана для боротьби з несправедливістю у зміні землекористування (Підрозділ 1.4).

⁵ екологічна несправедливість (*environmental injustice*) в міському контексті – розгляд проблем на інституційному, системному та особистісному рівнях (*Kotsila et al.* 2022). Наприклад, це може проявлятися в нерівному доступі до зелених зон, якісного житла, чистої води та повітря, а також у просторовому розподілі забруднення, яке часто непропорційно вражає соціально вразливі групи населення.

1.2 Історія та географія екологічної справедливості / *Histories and geographies of Environmental Justice*

Витоки руху за екологічну справедливість у Північній Америці

Рух екологічної справедливості (ЕЈ) охоплює низку соціальних рухів, спрямованих на боротьбу з екологічною несправедливістю, – наприклад, забруднення довкілля та впливом відходів, які завдають шкоди бідним або маргіналізованим громадам та особам, які зазнають дискримінації в контексті рішень щодо довкілля. Витоки руху ЕЈ часто пов'язують із Північною Америкою та в контекст екологічного расизму (Martinez-Alier et al. 2016). Походження та теми руху також пов'язані з довгою історією корінних народів, які боролися та виступали за різні види землекористування, проти видобутку та шкоди навколишньому середовищу на своїх власних територіях (Clark 2002).

Важливими віхами розвитку руху екологічної справедливості (ЕЈ) у США стали протести проти ПХБ (поліхлорованих біфенілів) 1982 року, де місцеві жителі Північної Кароліни – багато з яких були афроамериканцями та представниками інших расових меншин – організували потужний спротив урядовому плану щодо будівництва токсичного звалища біля їх громад, а також 1-й національний саміт екологічних лідерів кольорового громад з питань екології (1st National People of Colour Environmental Leadership Summit) 1991 року у Вашингтоні, округ Колумбія, який завершився прийняттям із 17 принципів екологічної справедливості ([Principles of Environmental Justice](#)), які стали головним джерелом натхнення для руху ЕЈ у США та інших країнах. З часом стала очевидною потреба вийти за межі прямого впливу (наприклад, промислові забруднювачі, які впливають на людей та на рівень онкологічних захворювань), а також розглянути системний вплив цих забруднювачів на рівні викидів і поглянути на симптоми існуючої несправедливості (наприклад, токсичність). Цей зсув включає потребу у відновленні та відшкодуванні завданої шкоди, щоб створити умови для досягнення соціальної справедливості (Social Justice), наприклад, після екологічних катастроф (Bullard and Wright 2009). Рух ЕЈ почав приділяти більше уваги різним аспектам вразливості, зокрема: виключенні маргіналізованих груп із політичних процесів, дискримінацію з боку домінуючого населення, відстороненню від основних суспільних установ і послуг (наприклад, соціального забезпечення, громадянських прав тощо).

Грані екологічної справедливості в Європі

Останні політичні ініціативи в Європі дедалі більше підкреслюють важливість екологічної справедливості (ЕЈ) у зв'язку з її основними концепціями та рамками, особливо в контексті Європейського зеленого курсу (EGD) або, у більш загальному плані, через ідею справедливих переходів і трансформацій (EEA 2023; Ramcilovic-Suomien 2021). Європейський парламент нещодавно почав використовувати поняття «екоцид» (тобто незаконні чи безвідповідальні дії, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність серйозної та широкомасштабної чи довгострокової шкоди навколишньому середовищу, спричиненої цими діями). Відповідно, у важливому звіті ([Report](#)) Європейського парламенту було запроваджено покарання та тюремне ув'язнення за такі правопорушення, як знищення екосистем, включаючи втрату природного

середовища існування та незаконну вирубку лісу. Однак, традиційно, історичний протест *EJ* в Європі розвивався не через єдиний рух із чіткою структурою, як у США, а через різноманітні ініціативи, які виникали в різних соціальних, політичних та географічних контекстах (Köckler et al. 2017). Останнім часом, особливо у зв'язку з ширшим порядком денним сталого розвитку, а також активізації кліматичних рухів, більше уваги приділялося питанням справедливості між поколіннями⁶ (Skillington 2019) і зосередженню уваги на екологічній несправедливості в міському контексті, яка діє на інституційному, системному та особистісному рівнях (Kotsila et al. 2022). Ці питання все більше стають частиною політики та дослідницьких програм, що спрямовані на забезпечення справедливого переходу до сталої європейської економіки та соціально відповідного управління природними ресурсами.

У західноєвропейських країнах рухи та дискурси щодо екологічної справедливості (*EJ*) мають тісні зв'язки зі з питаннями екологічного здоров'я (наприклад, потреба в здорових умовах життя) і виступають за справедливий розподіл екологічних благ і тягарів (особливо в міському контексті) (Köckler et al. 2017). Також *EJ* зосереджується на участі меншин та уразливих груп в екологічно прийнятих рішеннях. У рамках правових ініціатив з кінця 1990-х про стверджують права всіх людей на рівну участь у вирішенні екологічних питань (наприклад, Орхуська конвенція ([Aarhus Convention](#)) 1998 року про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля). Однак, ці права не завжди гарантують, що маргіналізовані та вразливі групи мають реальні можливості брати участь. Особливо це проявляється в міських контекстах, де процеси расової та етнічної сегрегації урбанізації, джентрифікації⁷, нерівномірне відновлення та інтенсифікація міських територій створюють бар'єри для участі та забезпечення справедливості (Kotsila et al. 2022). Такі ж труднощі забезпечують у контексті розширення відмови від вугілля в багатьох регіонах, де цей процес часто не враховує потреби та права місцевих уразливих громад.

У країнах Центральної та Східної Європи громадянське суспільство та політичний світ приділяють все більшу увагу до різноманітних питань екологічної справедливості (*EJ*), таких як ерівний рівень забруднення (наприклад, через вугільні чи уранові шахти або неочищені промислові відходи), різний рівень вразливості до повеней (наприклад, бідні громади часто проживають у заплавах долинах), неконтрольоване вивезення відходів, відмова або обмежений доступ до води та природних ресурсів, що має більший вплив на жінок і дітей (Steger et al. 2007).

⁶ справедливість між поколіннями (*intergenerational justice*) – забезпечення рівних можливостей для майбутніх поколінь щодо доступу до природних ресурсів та безпечного довкілля (Skillington 2019). Це включає боротьбу з кліматичною зміною, збереженням біорізноманіття та екосистем, а також відповідне управління природними ресурсами.

⁷ джентрифікація (*gentrification*) — це процес соціально-економічних змін у міських районах, коли менш заможні мешканці замінюються більш забезпеченими, що часто призводить до підвищення ціни на нерухомість і послуги. Це може включати реконструкцію старих будівель, покращення інфраструктури, а також збільшення інвестицій у район / регіон. У результаті район / регіон стає привабливішим для нових мешканців, більшого з вищим рівнем доходу, але для місцевих жителів це може означати втрату доступу до житла та послуг. Основні характеристики джентрифікації: підвищення ціни на житло та оренду; зміна соціального складу населення, зокрема заміщення низькодохідних груп населення на більш забезпечених людей; перетворення культури району / регіону, зміна торгових точок і соціальних центрів; переміщення корінних мешканців, які часто не можуть дозволити собі залишитися в оновлених районах через високі витрати. Джентрифікація часто негативно критикується, може призвести до вимушеного переселення найбідніших верств населення та втрати їх культурної та соціальної ідентичності.

Приклад: «У ромському районі Гулач (*Gulács*), невеликому селі з населенням 800 осіб у північно-східній Угорщині, 1 серпня 2017 року під час літньої спеки закрили громадську водопровідну свердловину (..). Цей випадок є частиною ширшої моделі та ілюструє відсутність політичної волі вирішити проблему несправедливості розподілу та забезпечити доступ до основних потреб для ромів в Угорщині. Ці випадки ілюструють загальну проблему: ромам в Угорщині регулярно закривають воду постачальники послуг.»

Джерело: [EJ Atlas](#)

Одним із найбільших проявів екологічної несправедливості (*EJ*) у Східній Європі є ромські громади, які є жертвами системної дискримінації. Ромів витісняють на маргінальні та забруднені землі та околиці. Вони позбавлені доступу до базових екологічних і комунальних послуг (наприклад, питної води, відповідних санітарних умов і поводження з відходами). Як наслідок, ромські спільноти непропорційно страждають від екологічних навантажень, таких як забруднення та погіршення навколишнього середовища (*Heidegger and Wiese 2020*). Це має руйнівний вплив на здоров'я, починаючи від проблем із психічним здоров'ям і закінчуючи численними захворюваннями (наприклад, захворювання, пов'язані з впливом забруднення, такі як рак, астма, імунологічні проблеми та неврологічні розлади). Політичні та правові рамки для усунення цієї несправедливості все ще бракує як на національному, так і на наднаціональному рівнях (*Mihalache 2024*).

Глобальні виміри екологічної несправедливості (*EJ*)

Незважаючи на різницю між культурами та географічною зоною, численні місцеві та обґрунтовані проєкти, а також активістські ініціативи спрямовані на вирішення проблем *EJ* справедливості в усьому світі, з багатьма успішними прикладами припинення проєктів та розробки альтернатив, що свідчить про існування сільського та міського глобального руху за екологічну справедливість (*Martinez-Alier et al. 2016*). Глобальний атлас екологічної справедливості ([The Global Environmental Justice Atlas \(EJAtlas\)](#)) документує та каталогізує соціальні конфлікти навколо екологічних проблем, демонструючи різноманіття та розподіл зусиль *EJ*. Це інтерактивна онлайн-платформа, яку координує та керує команда дослідників та активістів. Контент і дані є результатом роботи сотень співробітників по всьому світу, які розповідають власні історії опору або пишуть про те, що стають свідками. *EJAtlas* збирає історії спільнот, які борються за екологічну справедливість. Він має на меті зробити їхню мобілізацію більш помітною, висвітливши їхні претензії та свідчення, щоб довести необхідність справжньої корпоративної та державної відповідальності за несправедливість, спричинену їхньою діяльністю.

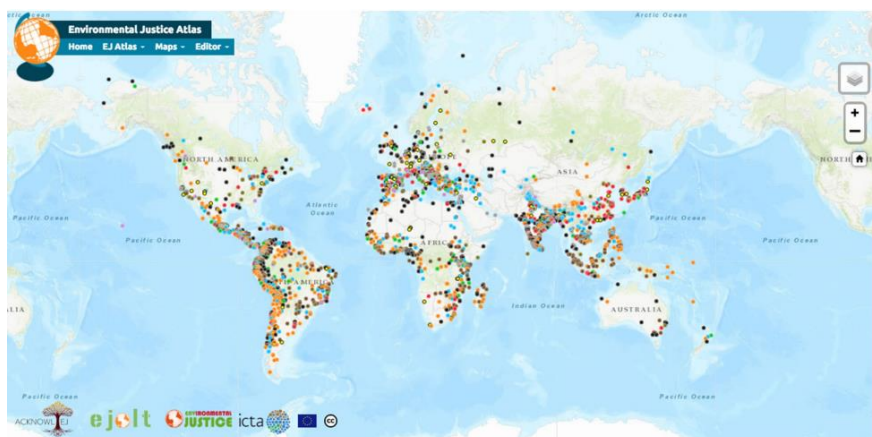

Рисунок 6: Глобальний атлас екологічної справедливості / *Global Atlas of Environmental Justice* (за матеріалами *Temper et al. 2018*)

1.3 Словник екологічної справедливості для досліджень і практики землекористування / *A vocabulary of Environmental Justice for land use research and practice*

Основні виміри: справедливість розподілу (*distributive*), визнана справедливість (*recognitional*), процедурна справедливість (*procedural*)

Наукові праці дедалі більше залучаються до цього руху, підтримуючи їх боротьбу та прагнення (Menton et al. 2020; Temper et al. 2018). «Основна» концепція екологічної справедливості (ЕЈ) розглядає три основні виміри, до яких часто додають підхід здатності, щоб чітко зрозуміти необхідність створення базових можливостей і здібностей для кожного, щоб мати повноцінне та гідне існування. Три основні виміри:

Справедливість розподілу / Distributive justice

підтвердження справедливого розподілу екологічних вигод і тягарів між усіма соціальними груп. Він охоплює справедливий розподіл ресурсів, таких як чисте повітря, вода та зелені зони, а також справедливого впливу екологічних небезпек, таких як забруднення і відходи. Ця концепція підкреслює, що жодна конкретна група, особливо маргіналізовані спільноти, не повинна непропорційно нести негативні екологічні наслідки.

Визнана справедливість / Recognitional justice

зосередження на визнанні та повазі до різноманітних ідентичностей, цінностей і прав усіх спільнот, на які впливає екологічна політика та практика. Він підкреслює важливість визнання унікальних культурних, соціальних та історичних контекстів різних груп, особливо маргіналізованих та корінних громад. Ця концепція спрямована на те, щоб ці спільноти бачили, чули та залучали до процесів прийняття екологічних рішень, усуваючи дисбаланс влади та сприяючи на розвиток інклюзивності.

Процедурна справедливість / Procedural justice

забезпечення справедливих та інклюзивних процесів прийняття рішень у сфері екологічного врядування. Ключовими в даному контексті є прозорі, доступні механізми участі, які дозволяють усім зацікавленим сторонам, особливо маргіналізованим і вразливим, мати суттєвий голос у прийнятті екологічних рішень. Ця концепція спрямована на забезпечення рівних можливостей для участі, спрямована на виправлення дисбалансу влади та посилення підзвітності у виробленні екологічної політики.

Від основних параметрів до розширеного словника екологічної справедливості (ЕЈ)

Численні виміри (не)справедливості були визнані релевантними при розгляді питань, пов'язаних з екологічною справедливістю (ЕЈ), окрім трьох основних вимірів (справедливість розподілу (*distributive*), визнана справедливість (*recognitional*), процедурна справедливість (*procedural*)). У цьому контексті особлива увага приділяється необхідності створення «можливостей» для процвітання людини. Цей аспект розширює наше розуміння справедливості в контексті навколишнього середовища, враховуючи те, як розподіл різноманітних благ (наприклад, природних ресурсів чи екологічних послуг) пов'язаний зі з можливістю особистих процвітань (Menton et al. 2020). Ми також можемо спостерігати

розширення у визнанні та диверсифікації суб'єктів і способів справедливості до відновлювальних і репаративних підходів, а також до справедливості між поколіннями та більш-ніж-людське (мультивидове, екологічне) (*more-than-human (multispecies, ecological)*) (Schlosberg 2013; Schlosberg & Collins 2014). У зв'язку з цим, наступні розширені аспекти справедливості є релевантними в міркуваннях і практиках щодо використання землі:

Відновна справедливість і репаративна справедливість / Restorative and reparative justice

Відновна справедливість (*restorative justice*) – це парадигма альтернативної справедливості, яка надає пріоритет розумінню та реалізації того, що необхідно для відновлення стосунків після несправедливості чи протиправних дій. Це передбачає вирішення проблеми шкоди або ризику через заподіяння шкоди шляхом залучення тих, хто постраждав, для досягнення загального розуміння того, як шкоду чи протиправні дії можна виправити та досягти справедливості. Там, де карна справедливість націлена на застосування покарання, відновна справедливість «включає відновлення або реконструкцію впевненості, довіри та надії на реальність спільних моральних стандартів і нашої надійності в їх дотриманні та застосуванні» (Walker 2001, 120). Прикладом відновної справедливості в екологічному контексті є процеси втрат і збитків, пов'язаних з кліматом (наприклад, на малих островах або після катастроф). Іншим прикладом у контексті ЄС є директива щодо належної перевірки сталого розвитку корпорації ([*Corporate Sustainability Due Diligence \(CSDD\)*](#)), яка дозволяє особам, які постраждали, подавати апеляцію та вимагати відшкодування через судові процедури.

Кліматична справедливість між поколіннями / Intergenerational (climate) justice

Справедливість між поколіннями (*intergenerational justice*) підкреслює, що прагнення нинішнього покоління до добробуту не повинно зменшувати можливості для хорошого та гідного життя для наступних поколінь. Цей вид справедливості охоплює всі основні аспекти екологічної справедливості (*EJ*) (Skillington 2019). Вона визнає майбутнє покоління як суб'єктом справедливості (визнана справедливість (*recognition justice*)). Це передбачає розподіл відповідальності за минулі та поточні викиди парникових газів, розподіл наявних і природних ресурсів, переміщення та встановлення типів кліматичних ризиків (справедливість розподілу (*distributive justice*)). Крім того, це передбачає відновлення екосистем Землі та відносин між людьми і природою через структуру управління в процесі прийняття рішень (процедурна справедливість (*procedural justice*)).

Більш-ніж-людське / More-than-human justice

Мультивидова справедливість (*Multi-species Justice*) – це концепція, яка визнає взаємозв'язок між людьми та іншими видами (етичні міркування включають тварин, рослини та екосистеми; визнання вродженої цінності та прав на створення і збереження також для нелюдських істот); вона ставить під сумнів антропоцентричні погляди, які пріоритетизують інтереси людей над усіма іншими; виникла з руху за права тварин. **Екологічна справедливість (*Ecological Justice*)** розвиває цю ідею далі, виходячи за межі видів. Вона включає також неживі істоти в більш загальному вигляді як фактичні або потенційні суб'єкти справедливості: наприклад, річки, гори, ґрунт. Безпосередньо важливим для землекористування є «ґрунтова справедливість» (*Soil Justice*) як справедливий розподіл та управління ґрунтовими ресурсами для забезпечення сталого сільського господарства, здоров'я екосистеми та продовольчої безпеки для всіх спільнот, а також включає усунення соціальної та економічної невідповідності, які впливають на маргіналізовані та вразливі верстви населення, сприяючи практикам, що підвищують здоров'я та стійкість ґрунту (Shiva 2015).

На шляху до міжсекційної (*intersectional*) та деколоніальної (*decolonial*) екологічної справедливості (EJ)

З роками рух за екологічну справедливість (EJ) включив нові рамки та словники для розуміння та обговорення питань, пов'язаних із соціальною та екологічною справедливістю в різних контекстах та місцях (від локальних до глобальних), що сприяє боротьбі та науковим дослідженням різноманітних маргіналізованих спільнот (наприклад, корінних народів). Це розширення «розпізнає динаміку влади, складну взаємодію між несправедливостями та прислухається до різних «сенсиів справедливості» та бажань теоретиків, активістів та інших зацікавлених сторін із Глобального Півдня». (*“recognises power dynamics, complex interactions among injustices, and listens to the different ‘senses of justice’ and desires of theorists, activists, and other stakeholders from the Global South.”* (Menton et al. 2020)). Більш пізні розуміння EJ підкреслюють важливість інтерсекційності та деколоніальності.

Рисунок 7: Зображення, що демонструють інтерсекційні підходи до EJ: *Connecting Gender Equality to Environmental Justice* від [IWRW](#) та [2020 March for Women](#)

Інтерсекційність / Intersectionality

Термін «інтерсекційальність» (*intersectionality*) був введений феміністкою, активісткою за права людини та правознавцем Кімберле Креншоу (Kimberlé Crenshaw), і його можна визначити як «взаємопов'язаний характер соціальних категоризацій, таких як раса, клас і стать, які застосовуються до певної особи чи групи, що розглядається як створення перекриваючих і взаємозалежних систем дискримінації або несприятливих умов» (*«the interconnected nature of social categorizations such as race, class, and gender as they apply to a given individual or group, regarded as creating overlapping and interdependent systems of discrimination or disadvantage.»* (Crenshaw 2013)). В умовах перекриваючих системних несправедливостей екологічна справедливість (EJ) використовує інтерсекційальний підхід, який має на меті актуальні питання раси, статі, міграції, інвалідності, етнічної приналежності та інших осей відмінностей (Malin and Ryder 2018; Menton et al. 2020). Нещодавно було введено ідею «інтерсекційального екологізму» (*«intersectional environmentalism»*), щоб чітко зрозуміти та вирішити проблеми екологічної справедливості (EJ) на перехресті з іншими системами несправедливості, згаданими вище (Thomas 2022). **Інтерсекційальна перспектива важлива для розуміння того, як кілька систем несправедливості перетинаються при вирішенні екологічних проблем, зокрема тих, що стосуються землекористування.** Приклади включають нерівний доступ жінок до прав на землю у більшості регіонів світу, ксенофобію та расизм проти

меншин у процесах володіння землею (наприклад, традиційних землекористувачів), небезпечні відходи (наприклад, вивезення відходів на периферію європейських міст або в сільську місцевість) (Armiero 2021), а також гендерні відмінності у впливі на здоров'я через нерівний вплив (наприклад, жінки в бідних міських околицях) (Kotsila et al. 2022).

Приклад: «Відомий як *Mar de Plástico* (море пластику), *Campo de Dalías* в Ель-Ехідо (El Ejido), Альмерія (Almería) (Іспанія) — це величезна мережа теплиць, що охоплює 31 000 гектар, що робить її найбільшою площею теплиць у світі, яку видно з космосу. З розвитком і розширенням інтенсивного сільського господарства «під пластиком» (теплиці), перші міграції в 70-х роках включали тимчасових працівників, головним чином іспанських та східноєвропейських ромів, які з часом також остаточно оселилися в Ехідо (Ejido) та навколо нього. Друга міграція відбулася на початку 90-х років і включала африканських мігрантів. Обидві групи щодня страждають від расизму, важких умов праці, екологічної небезпеки, шкоди та просторової сегрегації з моменту їх прибуття (..) Ситуація в Ель-Ехідо (El Ejido) описується як «сучасне рабство»».

Джерело: [EJ Atlas](#)

Люди з психічними та фізичними вадами, наприклад, непропорційно страждають від негативних наслідків зміни навколишнього середовища та клімату (наприклад, у разі екологічних катастроф або при підвищеному рівні впливу). Крім того, їхні потреби історично ігноруються при проєктуванні забудованого середовища. Таким чином, міське планування довгий час дискримінувало людей з інвалідністю через проєктування недоступних і непривітних будинків і вулиць, громадських і приватних просторів, а також через недоступну комунікаційну стратегію. Таким чином, більшість людей з інвалідністю страждають від ситуацій екологічної несправедливості з точки зору справедливості розподілу (оскільки вони зазнають більшої шкоди), визнаної справедливості (оскільки їхні потреби та голоси часто не почуті) та процедурної справедливості (оскільки вони не беруть участь у процесі прийняття рішень щодо екологічних питань) (Kosanin et al. 2022). Однак «несправедливість і утиски також не відчуваються однаково; глибокі перетини мають місце, про що свідчать активність серед корінних народів з інвалідністю, темношкірі люди з інвалідністю, люди з інвалідністю в країнах Глобального Півдня, квір-люди з інвалідністю, а також жінки та дівчата з інвалідністю («injustices and oppressions are also not experienced evenly; deep intersections are at play, as reflected by activist Indigenous disabled people, disabled people of colour, disabled people in the global south, queer disabled people, and disabled women and girls.» (Stafford et al., 2022, 104)). Таким чином, для розробки стратегій і практик планування землекористування, які вирішують питання екологічної справедливості (EJ) для людей з інвалідністю, необхідний перехресний (міжсекційний) підхід.

Деколоніальність / Decoloniality

Концепція деколоніальності може набувати різного значення в різних контекстах. Водночас, існує загальна згода, щодо того, що деколоніальність представляє критику модерності яка вкорінена в європейському (геополітичному та епістемологічному) колоніалізмі та імперіалізмі. «Колоніалізм, насамперед і завжди, стосується землі» («Colonialism, first, foremost, and always, is about Land» (Liboiron 2021, 10)) і «[з]осередження на землі — якою вона може бути, якою вона може стати, для чого вона існує — означає не лише доступ до землі як власності для поселення, хоча це часто має місце. ... Це може означати доступ до землі

корінного населення для наукових досліджень. Це може означати використання землі як ресурсу, що може призвести до забруднення через трубопроводи, звалища та переробні заводи» («[t]he Focus on Land – what it could be, what it might become, what it is for – does not only mean accessing Land as property for settlement, though it often does. ... It can mean access to Indigenous Land for scientific research. It can mean using Land as a Resource, a practice that may generate pollution through pipelines, landfills and recycling plants»). Таким чином, деколоніальний проєкт спрямований на демонтаж, модерністських та євроцентричних проявів розвитку і знань, які відтворюють різні форми насильства та утиску, зокрема екстрактивність, расизм, патріархат і культурне домінування (Quijano 2007).

У європейському контексті корінний народ північної Європи Саамі (Sami), стикаються із серйозними проблемами екологічної справедливості, пов'язаними з правами на землю та експлуатацією ресурсів ([Rights at risks: Arctic climate change and the threat to Sami culture](#)). Їх традиційним землям, відомим як Сапмі (Sápmi), перебувають під загрозою через такі галузі промисловості, як видобуток корисних копалин, лісозаготівля та вітроенергетичні проєкти, які порушують їхній спосіб життя, зокрема оленярство та рибальство. Крім того, зміна клімату непропорційно впливає на Арктичний регіон, ще більше ставлячи під загрозу їхнє життя та культурну спадщину.

З огляду на нерозривний зв'язок між колоніалізмом і землею не лише з точки зору власності, але й з точки зору знань і уявлень, **деколоніальний підхід також може бути використаний для виявлення цілих світоглядних систем і культурних установок (наприклад, західних і модерністських), які становлять перешкоди для більш справедливого і рівноправного землекористування в Європі.** Приклади світоглядних систем, які є перешкодами для більш справедливого землекористування в Європі, включають: (i) сприйняття «природи» як ресурсу та постачальника послуг для людей, що розглядається окремо від природи; (ii) домінування техніко-наукових політичних рішень; (iii) обмежене розуміння справедливості (Ramcilovic-Suominen 2021). Альтернативні світогляди могли б, наприклад, базувалися б на різних потребах, таких як: (i) відмова від антропоцентричних поглядів і дуалізму природи та людини; (ii) необхідність поставити «планетарну» справедливість у центр сталого розвитку та кліматичних дій проти техніко-наукових рішень; і (iii) необхідність розширити розуміння справедливості, включивши кліматичну та епістемічну справедливість, включаючи право на самовизначення та самоврядування.

1.4 Формування (не)справедливості у зміні землекористування: перспективи справедливості / *Framing (in)justice in land use change: A Justice Lens*

Вступ до перспектив справедливості (*Justice Lens*)

Перспектива справедливості (*Justice Lens*) (рис. 8) який ми тут представляємо, візуально узагальнює ідеї з попередніх підрозділів і має на меті зробити їх придатними для використання та впровадження в контексті досліджень і практики землекористування. Перспектива справедливості (*Justice Lens*) структурована у вигляді поступових кроків (Ідентифікація / *Identify*, Аналіз / *Analyse*, План дій / *Plan for action*), які мають допомогти осмислити конкретні питання справедливості в конкретних ситуаціях. Крім того, перспектива справедливості (*Justice Lens*) візуалізує кілька вимірів справедливості в одному зображенні та може використовуватися як інструмент для формулювання проблем справедливості, не втрачаючи складності вирішення проблем справедливості.

Використання перспектив справедливості (*Justice Lens*) може допомогти **як підвищити обізнаність, так і дати змогу обдумати** ситуації (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування, де виникають проблеми справедливості (див. Частина 2). Тут ми перш за все пояснюємо основні компоненти перспектив справедливості (*Justice Lens*). У частині 2 – Навігація (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування: поетапний процес / *Navigating (in)justice in land use research and practice: A stepwise process* – будуть представлені різні заходи щодо того, як почати використовувати землю.

Рисунок 8: Перспектива справедливості *Justice Lens* – візуальне представлення різних дискурсів і рамок, що стосуються справедливості в екологічному контексті

Застосування перспективи справедливості (*Justice Lens*)

Перспектива справедливості (*Justice Lens*) зосереджена навколо ядра (ситуації справедливості) і складається з трьох кіл: 1. Ідентифікація / *Identify*, 2. Аналіз / *Analyse*, 3. План дій / *Plan for action*. Ситуація справедливості відноситься до питань, які є контекстуальними та прив'язаними до конкретного середовища, наприклад, у міському контексті чи цілого регіону. Просторовий вимір тут особливо важливий, оскільки залежно від межі ситуації можуть бути залучені різні суб'єкти, і необхідно вживати конкретні дії. Кожне коло представляє крок, необхідний для розуміння та вирішення питань справедливості у зміні землекористування:

(1) Внутрішнє коло синього кольору пропонує зосередитися на конкретних ситуаціях (не)справедливості щодо:

- Чому це ситуація справедливості і що спонукає вас до її вирішення? (Мотивація)
- Які актори брали участь у ньому? (Хто)
- Про що конкретно йдеться в цій ситуації? (Що)
- Де відбувається ця ситуація географічно, щоб (соціальний / культурний / політичний / інституційний тощо) контекст був чіткішим, і коли, щоб можна було зробити часові посилання? (Де/Коли)

(2) Середні кола рожевого кольору підкреслюють різні виміри справедливості – від основного до розширеного. Визначено шість основних вимірів справедливості, що мають відношення до контексту зміни землекористування: 1) визнана справедливості (*recognition*), 2) справедливості розподілу (*distributive*), 3) процедурна справедливості (*procedural*), 4) відновна / репаративна справедливості (*restorative / reparative*), 5) справедливості між поколіннями (*intergenerational*), та 6) більш-ніж-людське (мультивидове, екологічне) (*more-than-human (multispecies / ecological)*)⁸. Ці виміри мають тенденцію перекриватися і переплітатися в реальності. Об'єднавши їх разом, перспектива справедливості (*Justice Lens*) може допомогти поставити кілька запитань, пов'язаних з різними вимірами, одночасно, або вибрати ті, які є більш релевантними залежно від ситуації, вибраної у внутрішньому колі (у таблиці 1 нижче подано основні запитання, які можуть допомогти зрозуміти, про що йдеться у вимірах).

(3) Зовнішнє коло зелено-жовтого кольору допомагає спланувати дії. Ключові міркування в цьому відношенні включають чіткі та здійсненні цілі для вирішення ситуацій, пов'язаних із справедливістю, зацікавлені сторони, яких необхідно залучити, проблеми та можливості, пов'язані з вирішенням проблем (не)справедливості, ідентифікованих та проаналізованих, формування ідей щодо основних етапів процесу (орієнтири) та моніторинг прогресу у досягненні цілей.

⁸ визначення кожного з вимірів наведено в розділі 1.3. У Перспективі справедливості (*Justice Lens*) ми не ввели інтерсекціональний і деколоніальний виміри справедливості, наголошені в розділі 1.3. Головним чином це пов'язано з прагматичними міркуваннями та для того, щоб не перевантажувати користувачів *Lens*, які, можливо, ще не знайомі з концептуалізаціями та теоріями справедливості. Однак ми рекомендуємо використовувати інтерсекційні та деколоніальні міркування під час роботи з перспективою справедливості (*Justice Lens*), як ми зазначаємо у Заключних роздумах (*Concluding reflections*).

Таблиця 1: Питання, що сприяють формулюванню проблем, пов'язаних зі справедливістю у дослідженнях і практиці використання земель

Визнана справедливість (<i>Recognitional justice</i>)	Справедливість розподілу (<i>Distributive justice</i>)
• Які потреби мають різні групи населення суспільства? • Як існуючі суспільні структури впливають на вразливі групи? • Як можна визнати права вразливих верств населення?	• Як оцінюється розподіл вигод і витрат (наприклад, потенційних дій або дослідницьких проєктів)? • Як розподіляються витрати та зменшуються негативні наслідки? • Чи розподілені обов'язки між різними групами населення?
Процедурна справедливість (<i>Procedural justice</i>)	Відновна / Реперативна справедливість (<i>Restorative / Reparative Justice</i>)
• Хто бере участь у прийнятті рішень і розробці стратегії (наприклад, державний/приватний сектор, уразливі групи)? • Як (якщо взагалі) групи населення беруть участь у різних етапах проєктування, реалізації та оцінці (наприклад, чи включає це участь зацікавлених сторін)?	• Чи визнаються минулі та поточні екологічні збитки (історична та системна несправедливість) для маргіналізованих громад (і як саме)? • Чи є пріоритетом участь і розширення повноважень постраждалих громад у процесах прийняття рішень (і як саме)? • Чи відновлені (і як саме) пошкоджені стосунки в громадах і між громадами та їхнім середовищем?
Справедливість між поколіннями (<i>Intergenerational</i>)	Більш-ніж-людське (мультивидове, екологічне) (<i>More-than-human (Multispecies, ecological)</i>)
• Чи прагнення нинішнього покоління до добробуту зменшує можливості для хорошого та гідного життя для майбутніх поколінь? • Чи існують процеси, які забезпечують права майбутніх поколінь?	• Чи враховуються та поважаються взаємозв'язок та взаємозалежність людських і більш-ніж-людських суб'єктів? • Який етичний статус я надаю більш-ніж-людським суб'єктам? • Чи беруться до уваги більш-ніж-людські інтереси?

2. Навігація (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування: поетапний процес / *Navigating (in)justice in land use research and practice: A stepwise process*

У цьому розділі ви дізнаєтесь, як орієнтуватися у питаннях справедливості у вашій власній роботі...

- Створення безпечного простору та рефлексії щодо власної позиції під час підготовки до роботи, пов'язаної зі справедливістю. у сфері правосуддя.
- Ознайомляючись із поетапним підходом до «навігації» (не)справедливості, використовуючи інструмент **перспективи справедливості (Justice Lens)** у дослідженні або практиці землекористування.
- Застосування поетапного підходу: (0) **формування усвідомлення / *creating awareness***, (1) **ідентифікація ситуацій, пов'язаних зі справедливістю / *identifying justice situations***, (2) **їх аналіз / *analysing them*** та (3) **планування дій / *planning for action***.
- Вивчення наявних ресурсів і корисних порад, які створюють ці кроки на практиці, та адаптувати їх до вашого власного контексту.

2.1 Створення середовища для спільного орієнтування в питаннях справедливості / *Setting the scene for navigating justice situations collaboratively*

Перш ніж переходити до поетапного процесу, який дозволяє орієнтуватися в ситуаційній справедливості в конкретних контекстах, важливо створити умови для спільної роботи для забезпечення справедливих і значущих процесів. Це означає приділяти увагу створенню безпечних просторів і здатності обдумувати власну позицію. Ми маємо на увазі таку співпрацю в командах, подібних до *PLUS Change*, які працюють над виявленням і розумінням (не)справедливості, що стосується їхніх власних досліджень і практики. Безпосередня взаємодія з громадами, які стикаються з несправедливістю, вимагає додаткової уваги з боку навчених фасилітаторів.

Сприяння створенню інклюзивних та безпечних просторів

Безпечні простори – це середовища, де люди, особливо ті, хто належить до маргіналізованих або пригноблених груп, можуть почуватися себе в безпеці, поважати, бути вільними від дискримінації, переслідувань чи будь-якої форми шкоди, а також вільно висловлювати свої погляди. Ці простори спрямовані на підтримку, розуміння та прийняття. Ідея безпечного простору наголошує на необхідності фізичної та психологічної безпеки в різні моменти співпраці. Це особливо актуально для співробітництва, яке вбудовано в контексти реального світу, залучає кількох учасників і має справу з питаннями, пов'язаними з справедливістю. Така співпраця складна і часто характеризується нерівною динамікою влади.

Створення безпечних просторів може практично означати у цьому випадку чутливість до конкретних потреб окремих учасників і груп, особливо найбільш вразливих, а також ставлення з повагою до протилежних поглядів, інтересів і цінностей. Навмисне «відчуження» є важливою частиною цього процесу. Останній можна визначити як «спільний, навмисний відхід від попередніх рутин і систем значень, пов'язаних з ... індивідуальними професійними практиками» («*a shared, intentional departure from previous routines and systems of meaning associated with ... individual professional practices*» (Alonso-Yanez et al. 2019)).

Відсутність безпечного простору може проявлятися в напруженій емоційній динаміці, домінуючих голосах у дискусіях, обмеженій можливості для конструктивної дискусії та недостатньо оціненому досвіді партнерів. Якщо дозволяють ресурси, залучення професійних фасилітаторів може допомогти створити безпечні простори з атмосферою вдячності, прозорістю спілкування та прийнятих рішень, а також чітко висвітлити дисбаланс влади та його вирішенням (Knickel et al. 2023).

Майте на увазі що створення інклюзивних та безпечних просторів в різноманітних групах, включаючи осіб з маргіналізованих і пригноблених спільнот, потребує часу та зусиль. Це проявляється, наприклад, у необхідності розглянути можливості зробити простір доступним з точки зору того, як ви досягаєте різних груп (наприклад, які форми комунікації, канали та мови ви використовуєте в цьому процесі; як вибирається найкращий час для проведення зустрічі) і як ви керуєте простором, коли присутні актори (наприклад, як ви можете подолати фізичні та психологічні бар'єри, які заважають людям увійти в простір?).

Створення безпечних просторів — це навичка, яка потребує значного часу, уважності та чуйності, що виходить за рамки цього Посібника.

Порада! Досвід від *PLUS Change*

Оскільки теми рівності та справедливості загалом і в контексті землекористування зокрема можуть бути характерними для суперечливих точок зору різних акторів і дисбалансу влади, ви можете розпочати діяльність із дотримання «правил безпечного простору», щоб створити середовище для взаємодії.

Наступні «принципи безпечного простору»⁹ були представлені на установчій зустрічі *PLUS Change* під час інтерактивної сесії, спрямованої на встановлення контакту та спільного формування «норми» співпраці, які надають пріоритет безпеці, інклюзивності та взаємному навчанню. Ми зазначаємо, що в *PLUS Change* ми створили безпечний простір для спільної роботи як партнерів проекту. Це не те саме, що робота з громадами, які зазнають несправедливості, де потрібні різні процеси:

Будь ласка, підтвердьте свою готовність дотримуватись наступним 5 принципам, щоб гарантувати, забезпечити безпечне, конструктивне та продуктивне робоче середовище для всіх учасників семінару:

1. *Я з повагою ставитимуся до думок інших людей, навіть якщо не погоджуюсь з ними. / I will be respectful of other people's opinions, even where I do not agree.*
2. *Я усвідомлюю прояв неявної влади, яку можу мати в цій групі, зокрема (але не обмежуючись цим) на основі стажу, раси, статі та сексуальної орієнтації, а також вплив, який це може мати на те, як я реагую або як на мене реагують. / I will be conscious of the potential implicit power I have within this group of people, including (but not limited to) on the basis of seniority, race, gender and sexual orientation, and the impact this may have on how I respond, or am responded to.*
3. *Я буду чутливим до місця, яке я займаю, як фізично, так і з точки зору часу, який я витрачаю на обговорення. / I will be sensitive to the space I occupy, both physically and in terms of the time I spend talking in discussions.*
4. *Я не використовуватиму виразів, які можуть образити або принизити інших. / I will not use language that would hurt or belittle others.*
5. *Я тут у душі конструктивної співпраці та дискусії I am here in the spirit of constructive collaboration and discussion.*

[Here you can find a short article about the kick-off, including the interactive session.](#)

⁹These principles were shared by the project coordinator Prof. Julia Leventon and implemented by the team of Konrad Lorenz Institute when running Ethics webinars in PLUS Change.

Порада! Метод

Якщо ви шукаєте натхнення щодо методів та інструментів для співпраці між учасниками в дослідницьких і практичних інструментах, [td-net – Network for Transdisciplinary Research](#) – це безкоштовний ресурс, структурований за різними фазами процесу та ключовими питаннями.

Подумайте про свою позиційність

Ідея позиційності означає, що соціальний і політичний контекст формують нашу ідентичність. Кожен із нас має кілька ідентичностей, які можуть проявлятися через расу, здібності, стать, сексуальність, соціально-економічний статус тощо. Ми також ідентифікуємо себе з різними ролями, такими як професійні та сімейні ролі¹⁰. **Роздуми про позиційність мають вирішальне значення для досліджень і практики, оскільки позиційність впливає на наш погляд на світ і змінює його.** Коли ми маємо справу з питаннями справедливості в дослідницькому та практичному контекстах, важливо вміти розмірковувати про нашу власну позицію через часто незбалансовані ситуації влади та привілеїв. Це стає особистою «перспективою», через яку ми дивимося на те, що робимо, як взаємодіємо, приймаємо рішення та інтерпретуємо світ навколо нас. Робота в проєктах ЄС орієнтованих на сталий розвиток, що включають співпрацю науки та суспільства, додає додатковий рівень складності з точки зору **ролей і обов'язків**. Залежно від контексту та проєкту від дослідників, наприклад, часто очікується, що вони з часом будуть жонглювати між такими ролями, як експерт з теми чи методів, керівник проєкту, посередник знань або фасилітатор. Рефлексія над власною позиційністю в цих контекстах підвищують нашу рефлексивність, яку можна визначити як **процес вивчення свого концептуального багажу, своїх припущень і упереджень**, а також того, як вони впливають на рішення (Hsiung 2010).

¹⁰ докладніше про те, що таке позиційність, дивіться <https://engineerinclusion.com/what-is-positionality/>

Порада! Метод

Ви можете використовувати Карту соціальної ідентичності ([Social Identity Map](#)), щоб чітко ідентифікувати та відобразити свою соціальну ідентичність. Цей метод допомагає подолати труднощі, з якими стикаються багато початківців у критично-якісних дослідженнях, намагаючись концептуалізувати свою позицію. Незважаючи на те, що Карта соціальної ідентичності орієнтована на дослідників, її можна адаптувати як інструмент для рефлексії про позиційність також й для інших типів акторів.

2.2 Огляд поетапного процесу / *Overview of the stepwise process*

Частина I представила історичну перспективу щодо деяких аспектів руху екологічної справедливості (*EJ*) та створила словник для обговорення проблеми *EJ* з акцентом на те, як дискурси та практики виникли на стику *EJ* та землекористування (розділи 1.2 та 1.3). Перспектива справедливості забезпечив синтетичну візуалізацію багатьох вимірів *EJ* і того, як їх можна використовувати для збільшення масштабу конкретних ситуацій справедливості. Тепер ми переходимо до операційної реалізації цього розуміння для підтримки навігації щодо питань справедливості у вашій власній роботі.

Дотримуючись логіки перспективи справедливості (*Justice Lens*) (переходячи від внутрішніх кіл до зовнішніх), ми пропонуємо структурувати процес навігації в чотири послідовні кроки (див. рис. 9 нижче):

Крок 0: Створення обізнаності щодо різних уявлень про (не)справедливість і навчання їх формулюванню. Ми рекомендуємо реалізувати це як **підготовчий крок**, особливо під час взаємодії з людьми, які не знайомі з ідеями, які стосуються екологічної справедливості (*EJ*).

Крок 1: Визначення / *Identifying* та чітке **обмірковування ваших** ситуацій справедливості за допомогою перспективи справедливості (*Justice Lens*) (рис. 14, внутрішнє синє коло).

Крок 2: Аналіз / *Analysing* цих ситуацій з використанням вимірів перспектив справедливості (*Justice Lens*) (рис. 15, рожеві кружечки посередині).

Крок 3: Планування дій / *Planning for action* шляхом формулювання чітких і здійснених цілей, визначення цільових сторінок, уточнення викликів і можливостей, моніторинг прогресу та оцінки (див. рис. 16, зовнішнє зелено-жовте коло).

У розділі 3.2 ви можете побачити три приклади, які ілюструють, як кожен крок реалізується різними партнерами проєкту в *PLUS Change*.

Рисунок 9: Графічна ілюстрація чотирьох основних кроків

Майте на увазі що підхід до подолання «несправедливості» у землекористуванні та ідеї, які впливають із цього поетапного процесу, відрізнятимуться залежно від вашого контексту. Наприклад, залежно від того, чи зосереджуєтесь ви на (не)справедливості з точки зору політики, громадської роботи, активізму, викладання, дослідження чи журналістики, чи ви є частиною невеликої організації приватного сектору чи великої організації державного сектору, ваші «ситуації справедливості», ймовірно, відрізнятимуться. Пам'ятайте, що потрібно адаптувати надані рекомендації та заходи в кожному кроці до вашої власної ситуації.

2.3 Реалізація кроків / *Implementing the steps*

Щоб полегшити проходження кроків, описаних нижче, ви можете пов'язати кожен із кроків із фазою проєкту:

0: Формування команди / *Team-building*

1: Ідентифікація проблеми та її формулювання / *Problem identification and framing*

2: Аналіз проблеми / *Problem analysis*

3: Дії / *Action*

Це орієнтовно, щоб дати вам уявлення про те, які питання справедливості та пов'язаним заходи слід пріоритетизувати на якій фазі, однак вони також можуть накладатися та переплітатися впродовж усього проєкту.

Майте на увазі що підходи, запропоновані в цьому Посібнику, були розроблені в контексті великого проєкту *Horizon Europe*, який фінансується ЄС і містить 12 практичних прикладів. Це реальні приклади рішень щодо землекористування (так звані «багатоакторні хаби») у різноманітних географічних районах Європи, включаючи міські, сільські і приміські контексти. Посилання на доступні ресурси, методи та мережі в цьому Посібнику також повинні допомогти вам внести необхідні корективи до контексту, в якому ви працюєте. Це може включати розгляд питання про те, чи слід проводити заходи особисто чи онлайн, яке місце проведення та ресурси можна використовувати, який розмір групи та її склад були б оптимальними у вашому випадку, скільки часу доцільно виділити на конкретні заходи (наприклад, на кожен крок) тощо.

Крок 0: Створення обізнаності щодо різних уявлень про (не)справедливість та навчання їх формулюванню / *Creating awareness of different perceptions of (in)justice and learning to frame it*

Щоб почати думати про (не)справедливість у дослідженнях і практиці землекористування, а також перейти від більш абстрактного до більш конкретного рівня, де ви та ваша аудиторія можете пов'язати ці поняття зі своєю роботою, можна використовувати різні творчі дії.

Діяльність...

а. Дослідження розуміння справедливості

Цю діяльність можна використовувати в умовах спільної участі з різними аудиторіями, які мають різне розуміння та досвід щодо справедливості. Результати дадуть вам уявлення про те, як учасники уявляють і концептуалізують справедливість у конкретному контексті: 1) без прямих запитань і 2) роблячи це весело. Ця дія також є початком розмови: результати, що з'являються на екрані в реальному часі, дозволять негайно розпочати коротку дискусію.

б. «Криголам»

Ця діяльність також може послужити «криголамом». Перш ніж перейти до більш глибокої розмови або обговорення справедливості в контексті зміни землекористування, ви можете виконати просту інтерактивну та творчу вправу, попросивши учасників відповісти на два відкритих взаємопов'язаних запитання:

1. **Якби справедливість у зміні землекористування була твариною, яка б це була тварина / *If justice in land use change were an animal, what animal would it be?***
2. **Чому? Будь ласка, вкажіть тварину разом із причиною / *Why? Please state the animal together with the reason.***

с. Використання інтерактивного інструменту для обговорення та запису відповідей

Залежно від того, чи виконуєте ви цей крок особисто чи онлайн, ви можете використовувати відповідні інструменти. У режимі онлайн ви можете скористатися інструментом для інтерактивних опитувань під назвою [Mentimeter](#). Для основних дій ви можете використовувати безкоштовну версію інструменту.

Порада! Навчання у PLUS Change

[Mentimeter](#) використовувався на всіх трьох Вебінарах з етики, щоб здійснити «криголам» на початку та дослідити початкове розуміння партнерами справедливості у веселій та творчій формі. У вебінарі 1 на початку було поставлено два запитання (результати представлені на рис. 10):

1. *Якби справедливість у зміні землекористування була твариною, яка б це була тварина / If justice in land use change were an animal, what animal would it be?*

2. *Чому? Будь ласка, вкажіть тварину разом із причиною / Why? Please state the animal together with the reason.*

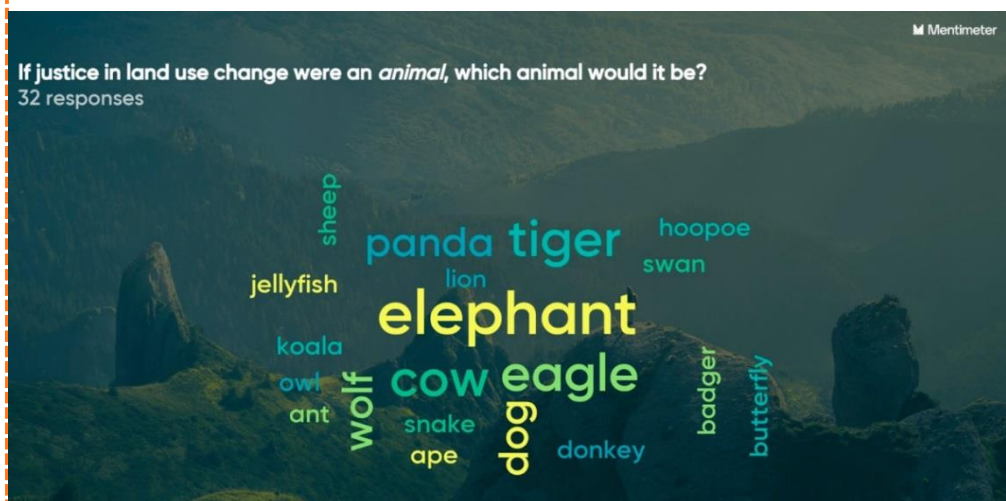

Рисунок 10: Результати *Mentimeter* для запитання 1, поставленого під час вебінару з етики. Ці запитання було повторено наприкінці вебінару 3, щоб порівняти відповіді (результати див. на рис. 11), тобто сприйняття та ставлення, після того, як учасники завершили цю серію вебінарів.

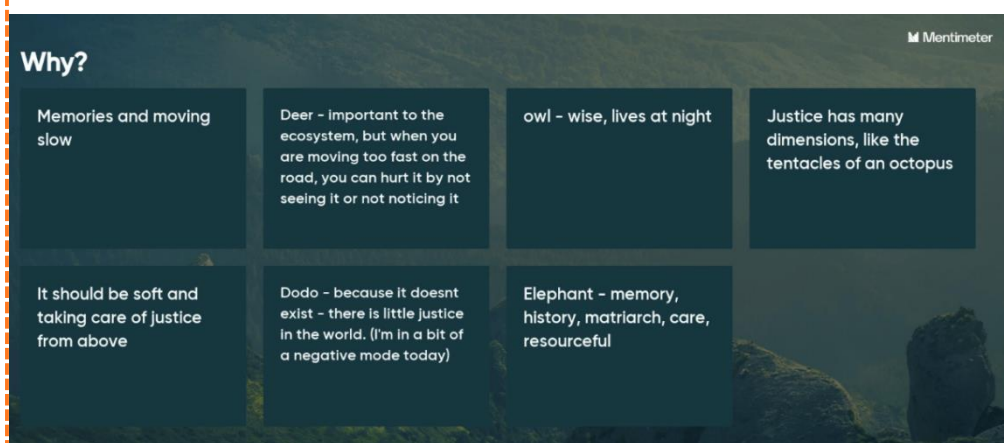

Рисунок 11: Результати опитування в *Mentimeter* яке було задано під час вебінару з етики 3. Ця вправа виявилася корисною для *PLUS Change* на цьому початковому етапі ознайомлення з питаннями рівності та справедливості в контексті землекористування.

Діяльність...

а. Ознайомтеся з «несправедливістю» в різних контекстах

Ця діяльність може допомогти краще ознайомитись з (реальними чи вигаданими) випадками, де виникнуть питання (не)справедливості та (не)рівності. У контексті участі в спільному проєкті ви можете запропонувати учасникам ознайомитися з різними випадками, зібраними

в рамках Глобального атласу екологічної справедливості ([Global Atlas of Environmental Justice](#)), і легендою з категоріями (рис. 12). Ви можете досліджувати Атлас індивідуально, а потім провести командне обговорення або ж почати обговорення відразу в команді.

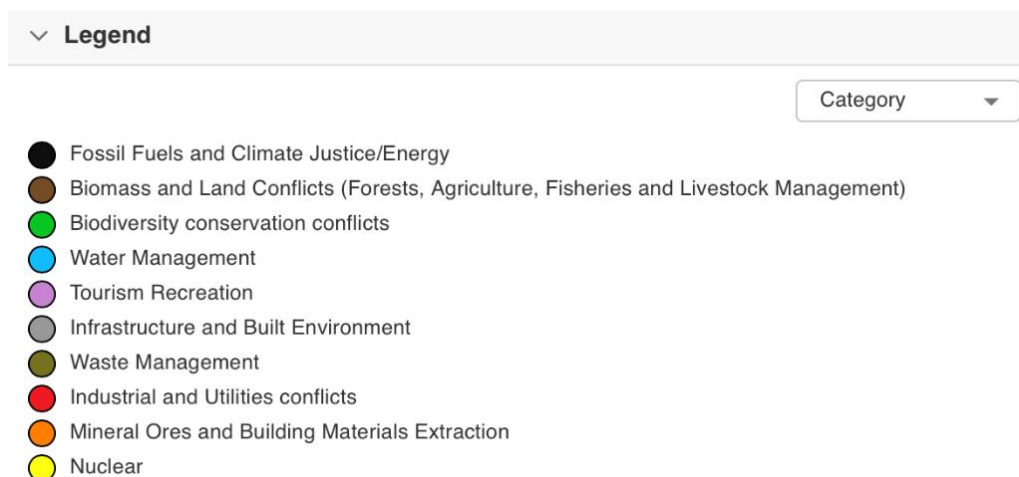

Рисунок 12: Легенда з категоріями з Глобального атласу екологічної справедливості (*Global Atlas of Environmental Justice*)

б. Наведіть конкретні приклади несправедливості

Переглянувши різні приклади Глобального атласу екологічної справедливості ([Global Atlas of Environmental Justice](#)) на глобальному рівні, виберіть один чи два, які привернули вашу увагу, і подумайте:

- Який контекст цих ситуацій справедливості? Історичний, культурний, соціальний, політичний... / *What is the context of these justice situations? Historical, cultural, social, political...*
- Кого це стосується? Кому це вигідно? / *Who is affected? Who is benefitting?*
- Чи стосується ситуація землекористування, зміни клімату чи біорізноманіття? Якщо так, то в якому відношенні? / *Is the situation relevant to land use, climate change or biodiversity? If yes, in what respect?*

Майте на увазі що розгляд прикладів несправедливості з будь-якими іншими контекстами відповідно до тих, в яких ви та ваша команда (і зацікавлені сторони) працюєте, може демотивувати. Як тільки ви помітите, що ваша команда та/або зацікавлені сторони не дуже зацікавлені в обговоренні «екзотичних» прикладів, переконайтеся, що ви переміщуєте обговорення ближче до відповідного контексту.

с. Розкрийте приклади в Глобальному атласі за допомогою перспективи справедливості (*Justice Lens*)

Робота з Атласом має допомогти вам підійти до ситуації справедливості у вашій власній роботі та допомогти сформулювати своє мислення для власного дослідження та практики землекористування на наступному кроці (**Крок 1**). Ви можете подумати про приклади, які ви вибрали в Атласі, і поглянути на перспективу справедливості (*Justice Lens*) впродовж кількох хвилин (підрозділ 1.4). Потім використовуйте перспективу справедливості (*Justice Lens*) як набір категорій, щоб зрозуміти вибрані приклади. Ви можете зосередитися на типі інформації, яку ви маєте щодо ситуації, використовуючи внутрішнє синє коло, поставити запитання, пов'язані з широкими вимірами справедливості (див. таблицю 1) у рожевих колах, і поміркувати над тим, які виміри з перспектив справедливості (*Justice Lens*) мають відношення до ситуації, на яку ви дивитеся, а які ні. Подумайте про взаємозв'язки та перекриття в різних вимірах.

Крок 1: Визначте та обміркуйте «свої» ситуації з справедливості

Порада! Навчання у PLUS Change

Нижче наведено приклад того, як одна з невеликих груп учасників PLUS Change працювала з Глобальним атласом екологічної справедливості ([Global Atlas of Environmental Justice](https://ejatlas.org/)) на дошці Miro. Miro — це корисний онлайн-інструмент для спільної роботи (наприклад, мозковий штурм, розробка стратегії) онлайн з основними безкоштовними функціями.

Interactive Ethics Webinar I

Miro Board **Part I** - Breakout session

Group 2

Instructions

1. See your dedicated workspace (Group 1, ... 2, ...3 etc.)
2. Choose a timekeeper for this exercise (one of the participants)
3. Get familiar with the Atlas here: <https://ejatlas.org/> Check the legend with categories and the diversity of justice issues
4. We presented **10 drivers of social-environmental injustice in the urban context**. Now please look through the **different examples of the Atlas globally**. Use the following questions to guide your thinking:
 - What's the **context**? Historical, geographical, cultural...
 - **Who** is affected? Who is benefitting?
 - **Relevance** to land use, climate change and biodiversity?
5. Note **3-5 relevant examples**

Land grabbing in Kajafo, Hungary

Context: monopolizing political party in Hungary, allowing public tenders to be hijacked. Similar problems in Eastern Europe, agriculture in hands of big outside players, not interested in local environment and population, most interested in the profits. EU policy might contribute to these processes.

Affected: local communities, farmers in the area that cannot access the land. Benefited: big agro-companies from abroad, people with tight political connections and more resources (not necessarily with knowledge), western farmers. Contractors.

Relevance: agricultural policies might contribute to unequal social impacts distribution.

Roma community in Transylvania evicted from waste water plant.

Context: Historically marginalized people, not included in decision making, not in same capacity as majority.

Affected: Roma community negatively, possible business/industry benefited, community might have benefits from subsidies and water treatment.

Relevance to land use: loss of landscape, waste overflow, possible water pollution,

what was the criteria for choosing this place?

Рисунок 13: Приклад з вебінару з етики 1 у PLUS Change – робота з дошкою Miro

Цей крок є відправною точкою для роздумів про питання справедливості у вашій роботі та розвитку спільного розуміння ситуацій справедливості, пов'язаних зі зміною землекористування. Але що таке ситуація справедливості? І як ви можете це визначити чи описати?

У цьому Посібнику з етики (*Ethics Handbook*) під «ситуаціями справедливості» ми маємо на увазі ситуації, які є або можуть бути проблемними з точки зору справедливості у вашій роботі. Це може включати **семінар / зустріч, яку ви плануєте із зацікавленими сторонами,**

просторовий план, який ви розробляєте, процес прийняття рішень щодо управління землекористуванням, застосування конкретних методів дослідження тощо.

Основним у цьому кроці є проведення мозкового штурму та визначення того, які ситуації у сфері справедливості можуть бути критичними у вашій власній роботі, (спільно) розмірковуючи над значенням цих ситуацій і, зрештою, створюючи їхній «профіль», описуючи їх. Нижче наведено докладні відомості про запропоновану дію щодо того, як це зробити поетапно.

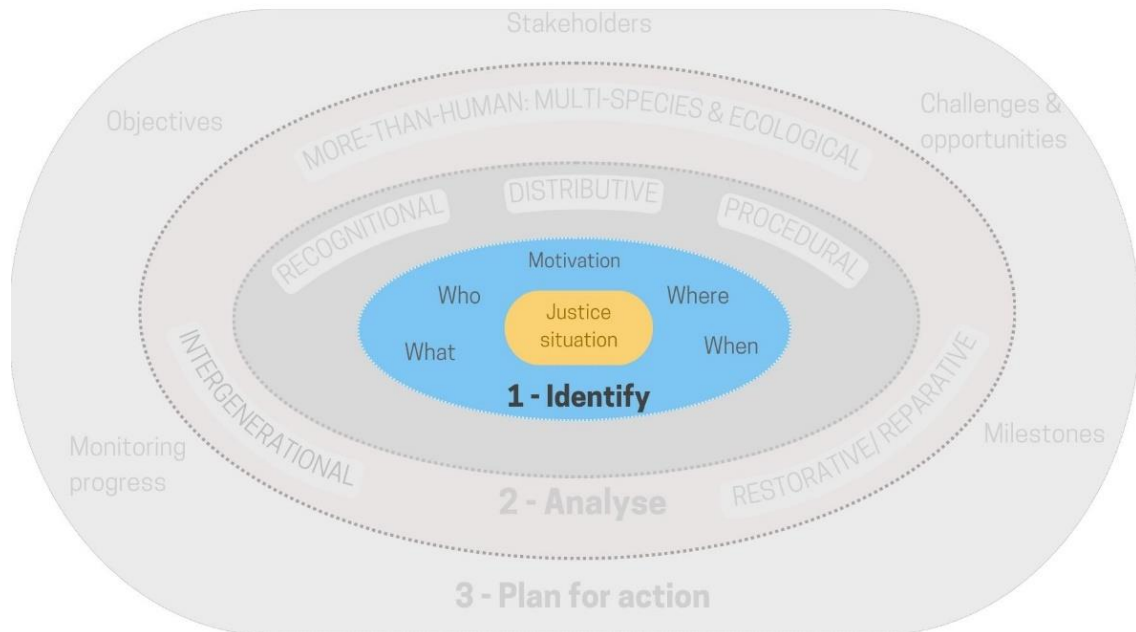

Рисунок 14: Крок 1 навігації (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування за допомогою перспективи справедливості (Justice Lens)

Діяльність...

а. Згенеруйте декілька ситуацій, де виникне питання справедливості

Починаючи з цієї вправи, ви можете зібрати думки учасників щодо ситуацій, пов'язаних зі зміною землекористування, де питання справедливості та рівності відіграють роль. На цьому етапі мета полягає в тому, щоб тримати його відкритим і запрошувати широкий спектр ідей. Щоб досягти цього, ви можете запитати себе, що найкраще підходить для вашого середовища – можливо, враховуючи попередній груповий досвід – і вибрати спосіб, який є більш значущим для вас і вашої команди.

б. Поміркуйте над своїми ідеями та уточніть свою мотивацію

Тепер знайдіть хвилинку, щоб поміркувати над висловленими ідеями, розмірковуючи над «ЧОМУ»:

- Чому ця ситуація, на вашу думку, пов'язана з питаннями справедливості? / *Why is this situation related to justice in your view?*
- Чому це проблема? (наприклад, соціально, культурно, історично, політично) / *Why is it an issue? (e.g., socially, culturally, historically, politically)*
- Яка ваша мотивація для вирішення питання справедливості в цій ситуації? / *What is your motivation to address the issues of justice in this case?*

Майте на увазі що під час цього роздуму ви повинні бути активним слухачем і пам'ятати про різні погляди, які можуть бути висловлені. Можуть виникнути розбіжності щодо того, які ситуації справедливості вважаються важливими. Подивіться, чи можна вибрати кілька ситуацій справедливості, з якими всім буде зручно працювати.

Порада! Метод

Ви можете використовувати метод під назвою «Дерево ідей». Це вправа мозкового штурму, яка добре працює в контексті співпраці та дослідницьких умовах. Це допомагає генерувати ідеї та спонукати нові зв'язки між ними, а також дає право голосу кожному члену групи. Ідеї, отримані в ході вправи, необхідно додатково переглянути, визначити пріоритети, уточнити та інтегрувати в процес співпраці. Дивіться детальний опис методу та додаткову інформацію про його використання в [td-net toolbox](#).

с. Створіть коротку розповідь про ситуацію з справедливості

Якщо ваша ситуація з справедливості стане зрозумілою, ви зможете досліджувати її більш детально, описуючи її контекст, місця, дійових осіб тощо в короткій структурованій розповіді.

Щоб створити таку розповідь або «профіль», ви можете подумати про такі категорії та візуально зафіксувати ідеї:

- Чому це в першу чергу є питанням справедливості? / *Why is it a justice situation in the first place*
- Чому ви зацікавлені в цьому? (використовуйте ідеї з попередньої частини, пов'язані з мотивацією) / *Why are you interested in addressing it? (use the insights from the previous part related to motivation)*
- Про що йдеться у цій ситуації з справедливості? / *What is this justice situation about?*
- Коли і де виникає (не)справедливість? / *When and where does (in)justice occur?*
- Хто постраждав або залучений? / *Who is affected or involved?*
- Назва вашої розповіді про справедливість (див. Таблицю 2 для прикладів ситуацій справедливості, визначених партнерами PLUS Change) / *Name of your justice narrative (see Table 2 for examples of the justice situations identified by PLUS Change partners)*

Порада! Метод

Щоб упорядкувати результати, ви можете скористатися онлайн-інструментом, таким як дошка Miro ([Miro board](#)), або фліп-чартом, якщо діяльність виконується особисто, щоб відобразити ідеї, пов'язані з кожною категорією, визначеною вище.

Ви можете записати відповіді, структурувавши їх подібно до цієї таблиці:

	Name	Why is it a justice issue?	What is it about?	When and where does it occur?	Who is affected by it/ involved?
1.					
2.					

Приклад: Якщо вам цікаво подивитися, як деякі партнери *PLUS Change* визначили свої ситуації з справедливості → перегляньте **Таблицю 4** у підрозділі 3.2

Крок 2: Проаналізуйте «ВАШУ» ситуацію справедливості

Перш ніж детальніше розглядати визначені ситуації (виявлені, обдумані та описані на **Етапі 1**), варто першу замислитися:

- Що означає аналізувати ситуацію як проблему? / *What does it mean to analyse a situation as a problem?*
- Які наслідки має розгляд ситуації з точки зору справедливості? / *What are the implications of looking at a situation from a justice perspective?*

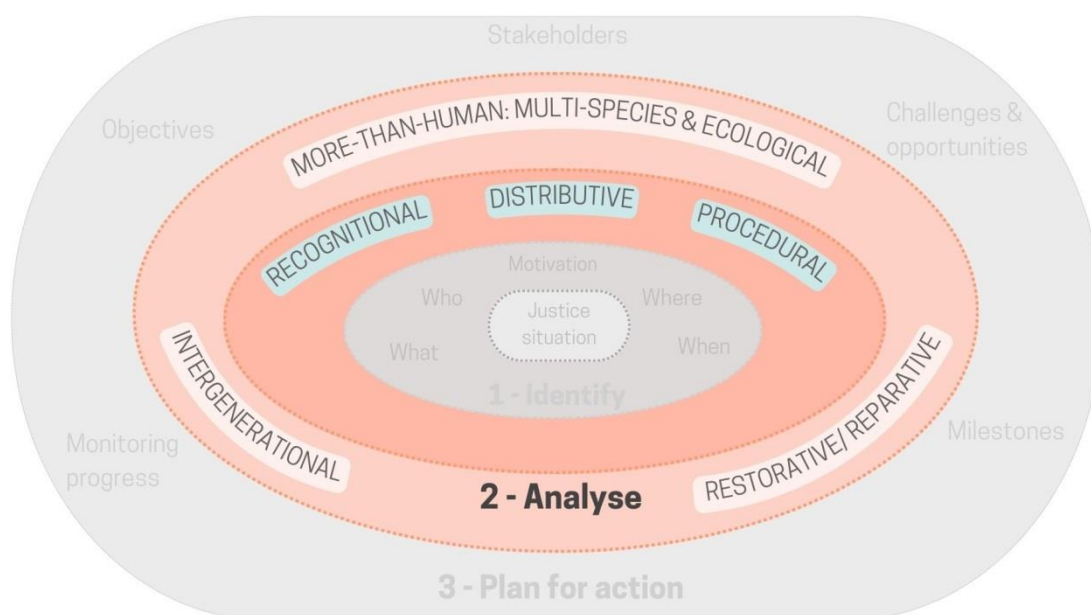

Рисунок 15: Крок 2: Аналіз (не)справедливості у дослідженнях та практиці землекористування через призму справедливості

На **Кроці 2** ви запрошуєтесь провести аналіз проблем у кожній ситуації справедливості, виявленій на **Кроці 1**, використовуючи перспективи справедливості (*Justice Lens*) (рис. 15) і настановчі запитання (див. таблицю 1 у підрозділі 1.4). У представленій нижче діяльності ви можете побачити приклад того, як можна підійти до такого аналізу проблеми.

а. Розвивайте спільне розуміння термінів

По-перше, переконайтеся, що учасники мають спільне розуміння вимірів справедливості, які представлені в «Перспективі» – від основних до розширених. Приділіть кілька хвилин, щоб переглянути таблицю 1 у підрозділі 1.4 із навідними запитаннями та обговорити, чи є операціоналізовані виміри справедливості зрозумілими для учасників. За потреби проведіть коротку дискусію, якщо потрібно. Щоб стимулювати такий тип розмови, ви можете використати дії, описані в кроці 0 вище.

б. Застосування вимірів справедливості до ситуації

Це центральний і важливий крок в аналізі вашої ситуації справедливості через перспективи справедливості (*Justice Lens*). Використовуючи таблицю 1 у підрозділі 1.4, ви можете поставити запитання щодо **проблем у кожній ситуації, виявленій у Кроці 1, які стосуються** ...

... **визнана** справедливість (*recognitional justice*) → наприклад, Кого визнають (наприклад, маргіналізованих акторів) і чий голоси, знання, цінності почують, поважають? / *Who is recognised (e.g., marginalised actors) and whose voices, knowledge, values are heard, respected?*

... справедливість **розподілу** (*distributive justice*) → наприклад, Як розподіляються вигоди / навантаження для різних груп населення? / *How are benefits/burdens distributed for different population groups?*

... **процедурна** справедливість (*procedural justice*) → наприклад, З якими суспільно-політичними процесами ми маємо справу? Чи відкритий процес прийняття рішень для всіх? / *What socio-political processes are we dealing with? Is the decision-making process open to all?*

... **відновна** справедливість / **репаративна** справедливість (*restorative/ reparative justice*) → наприклад, Чи визнається минула та поточна шкода навколишньому середовищу (історична та системна несправедливість) для маргіналізованих громад (і як) / *Are past and ongoing environmental harms (historical and systemic injustices) on marginalised communities recognised (and how)?*

... справедливість **між поколіннями** (*intergenerational justice*) → наприклад, Чи прагнення нинішнього покоління до добробуту зменшує можливості для гарного та гідного життя для наступних поколінь? / *Does the pursuit of welfare by the current generation diminish opportunities for a good and decent life for succeeding generations?*

... більш-ніж людське / мультивидове / екологічне / (*more-than-human justice/ multi-species / ecological justice*) → наприклад, Чи враховується та поважається взаємозв'язок і взаємозалежність людських і більш-ніж-людських істот? / *Is the interconnection and interdependence of human and more-than-human subjects considered and respected?*

Майте на увазі що в деяких випадках лише один чи два виміри справедливості можуть бути віднесені до певної ситуації. В інших, більш багатогранних випадках, численні виміри справедливості є доречними та взаємопов'язаними.

с. Рефлексія та обговорення

На цьому етапі важливо зробити крок назад і спробувати побачити більшу картину того, над чим ви щойно разом працювали. Обговоріть:

- Що помітно? / *What is noticeable?*
- Які виміри представлені (значно)? Яких не вистачає? / *Which dimensions are (strongly) represented? Which ones are missing?*

Цей крок має допомогти вам 1) розпізнати складність ситуацій у сфері справедливості та 2) отримати чіткіші уявлення про порушення з різних вимірів справедливості.

Нарешті, ви можете обговорити: **Хто** бере участь у вирішенні цих питань? У проєкті, в якому ви працюєте, але й поза ним?

Майте на увазі що Перспектива, представлена тут, не охоплює всю складність ситуацій справедливості та їх аналізу. Наприклад, Перспектива прямо не включає міжсекційні підходи чи деколоніальне розуміння справедливості (див. підрозділ 1.3). Тим не менш, вони важливі для того, як ми розуміємо питання справедливості та аналізуємо їх.

Майте на увазі потенційна складність (не)справедливості, яка вимагає також звернути увагу на менш очевидні взаємозв'язки. Розмірковуючи про свою ситуацію з справедливості, майте на увазі, що втручання може вступити в силу не тільки там і як ви очікуєте, але й може вплинути на людей і місця деінде. Використання підходу справедливості також означає критично ставитися до влади та питань про те, хто несе відповідальність, оскільки ті, хто найбільше страждає від, наприклад, погіршення навколишнього середовища, як правило, найменш відповідальні за його спричинення.

Приклад: Якщо вам цікаво подивитися, як деякі партнери *PLUS Change* проаналізували свої ситуації відповідно до параметрів справедливості в Перспективі → перегляньте **Таблицю 4** у підрозділі 3.2.

Крок 3: План дій

Після кроку 1 «Ідентифікація» та кроку 2 «Аналіз» ви можете перейти до планування того, як розв'язати визначені ситуації з справедливості.

1. визначення чітких і здійсненних **цілей** / *defining clear and feasible **objectives***,
2. визначення постраждалих **зацікавлених сторін** та інших зацікавлених сторін, які повинні бути залучені до вирішення ситуації (не)справедливості / *identifying affected **stakeholders** and other stakeholders that ought to be involved in dealing with the (in)justice situation*,
3. оцінка **викликів і можливостей**, пов'язаних із ситуацією з справедливості / *assessing **challenges and opportunities** associated with the justice situation*,
4. встановлення **віх** (основних кроків процесу) і / *setting out **milestones** (main steps of the process)*, and
5. **вимірювання прогресу** / *measuring the progress*.

Ці підетапи планування дій проілюстровано на рисунку 16. Нижче ми надаємо вказівки щодо того, як виконувати кожен із запропонованих заходів.

Діяльність...

а. Пам'ятайте про різні точки зору та пріоритети

Вирішення питань, пов'язаних із (не)справедливістю, вимагає чіткого розуміння того, що саме потрібно досягти. Пам'ятайте, що перспективи та очікування щодо учасників виявлених ситуацій (не)справедливості на **Кроці 1** та їх аналізу на **Кроці 2** можуть бути незрозумілими або відрізнятися.

б. Приймайте відмінності та шукайте шлях вперед

По-перше, ви можете запропонувати учасникам поміркувати над тим, які цілі можна досягти, і виявити їхні погляди та очікування. По-друге, за допомогою певних активностей ви можете підтримати учасників у розробці чітких і здійснених цілей (наприклад, за допомогою доступних ресурсів, термінів проекту, свободи дій у коригуванні теми). Переконайтеся, що це буде ітераційний процес, можливо, навіть із підтримкою фасилітатора (див. підрозділ 2.1).

с. Розпочніть спільну розробку дорожньої карти

Організуйте та зафіксуйте процес спільного мислення будь-яким відповідним способом (наприклад, використовуючи онлайн-інструменти, фліпчарт, стікери). Ви можете розробити його як дорожню карту, яка може дати орієнтацію / слугувати компасом, до якого можна взяти зобов'язання, але яку також можна коригувати в дорозі залежно від обставин.

Майте на увазі що знання вашої команди допоможе вам адаптувати цей важливий крок відповідно до їхніх потреб. Це включає в себе роздуми про відповідні техніки, такі як творчі або арт-методи, певні візуальні засоби, які могли б добре працювати у вашій команді, а також налаштування сцени з точки зору просторового розташування, врахування групової динаміки шляхом вибору певних комунікаційних методів і методів фасилітації, а також виділення достатнього часу для цієї справи.

Під-крок: Визначення відповідних зацікавлених сторін

Діяльність...

а. Нанесіть на карту зацікавлених сторін, важливих для вашої справи

Разом із визначенням цілей важливо з'ясувати, яких груп зацікавлених сторін зачепила виявлена ситуація несправедливості, чи не зачепила безпосередньо, але потребує залучення. Наприклад, метод картографування зацікавлених сторін за участю може допомогти вашій групі дізнатися, на чому зосередити свої зусилля.

б. Розробіть стратегію залучення тих, хто може підтримати вашу справу

Ви можете розпочати мозковий штурм як індивідуально, так і всередині команди та фіксувати ідеї, керуючись такими запитаннями:

- Хто є постраждалими сторонами або іншими зацікавленими сторонами, які повинні бути залучені? / *Who are the affected parties or other stakeholders that should be involved?*
- Які особи чи групи – у своїй офіційній чи неофіційній ролі – володіють певними знаннями та важливими ресурсами щодо виявлених питань справедливості / *Which individuals or groups – in their official or non-official function – have particular knowledge and important resources in relation to the identified justice issues?*
- Чия підтримка вам потрібна для досягнення поставлених цілей? Як ви збираєтесь залучати цих зацікавлених сторін? Як ви можете забезпечити їхню прихильність у вирішенні проблем, пов'язаних із (не)справедливістю, які ви виявили та проаналізували? / *Whose support do you need to achieve the stated objectives? How are you going to involve these stakeholders? How can you ensure their commitment in addressing the issues related to (in)justice you have identified and analysed?*
- Чи будуть ці зацікавлені сторони підтримувати чи радше перешкоджати вирішенню виявленої несправедливості? / *Would these stakeholders be supportive or rather hinder dealing with the identified injustices?*

Порада! Метод

Ви можете використати один із усталених методів та інструментів для картографування ваших зацікавлених сторін. Дивіться один із прикладів із докладнішою інформацією про те, як це реалізувати за допомогою спільного планування ([*participatory planning*](#)).

Під-крок: Assessing challenges and opportunities

Діяльність...

а. Обдумайте наслідки інтеграції та НЕ інтеграції справедливості у вашу роботу

Спираючись на тип цілей, встановлених для дії та визначених зацікавлених сторін, а також на конкретні ідеї та обговорення в групі, сформулюйте виклик(и) і можливість(и) включення справедливості у вашу роботу. І подумайте, що станеться, якщо ви цього не зробите? Записуйте свої відповіді на листках та/або на фліпчарті, якщо ви працюєте разом (дошку [Miro](#) можна використовувати, якщо ви працюєте онлайн).

б. Розмірковують та оцінюють стратегічно

Ось як ви можете оцінити можливості та труднощі, пов'язані із зверненням до справедливості у вашій роботі:

- Які можливості ви очікуєте від вирішення проблем, які ви виявили та проаналізували / *What opportunities do you foresee from addressing the issues you identified and analysed?*
- Які труднощі ви очікуєте від вирішення проблем, які ви визначили та проаналізували / *What challenges do you foresee from addressing the issues you identified and analysed?*
- Чия допомога вам потрібна, щоб скористатися можливостями та вирішити проблеми / *Whose help do you need to capitalise on opportunities and address the challenges?*

Майте на увазі що важливо досліджувати різні напрямки та не наполягати на досягненні консенсусу передчасно. Створення сприятливих умов для змістовної та рівноправної співпраці для вивчення питань справедливості має першочергове значення. У цьому відношенні важливо створити безпечний простір (включаючи увагу до динаміки влади) як показано в підрозділі 2.1.

Під-крок: Визначення віх

Діяльність...

а. Розбийте свій план на керовані частини

У цей момент ви можете організувати командну розмову про те, які основні кроки процесу призведуть, які призведуть до досягнення поставлених вами цілей. Незалежно від того, що це за кроки, спробуйте також застосувати, коли вони повинні відбутися. Окрім того, що вони є, спробуйте також подумати про те, коли вони повинні відбутися.

б. Виконайте підхід Теорії змін (*Theory of Change*), щоб спланувати основні етапи

Це один із відомих підходів, який допомагає визначити не лише (короткострокові та довгострокові) цілі чи результати, але й дозволяє спланувати ключові елементи процесу. Ця рамкова модель дозволяє мапувати назад, щоб ідентифікувати зміни, які повинні відбутися («передумови») для досягнення заявлених цілей / результатів.

Порада! Метод

Ви можете використовувати елементи теорії змін (*Theory of Change*) для планування основних етапів процесу та його ключових моментів. Теорія змін охоплює кілька теоретичні рамки, які окреслюють і пояснюють різні етапи трансформаційних процесів. Цей підхід визнає складну природу соціально-екологічних систем, включаючи причинно-наслідкові зв'язки, що робить його релевантним для досліджень і практики землекористування.

Під-крок: Моніторинг прогресу

Діяльність...

а. Слідкуйте за своїми цілями

У рамках цього останнього кроку планування дій важливо обміркувати в групі різні погляди та пріоритети вирішення виявлених (не)справедливостей. Систематичний і прозорий підхід може допомогти вам перевірити напрямок роботи та оцінити, наскільки ви просуваєтеся до досягнення заявлених цілей і чи потребують вони коригування.

б. Залишайтеся системними, гнучкими та рефлексивними у вашому моніторингу та оцінці

Постійний моніторинг і оцінка визнані ключовими для досягнення цілей у спільній роботі, особливо в контексті сталого розвитку. На відміну від раніше домінуючих (що вважалися більш строгими) підходів до оцінювання з кількісно вимірними показниками, зростає визнання важливості охоплення складності, невизначеності, суб'єктивності та специфічності контексту. Остання перспектива вимагає зовсім інших підходів до оцінювання – таких, які є більш рефлексивними, плюралістичними, інклюзивними та сприяють взаємному навчанню. Існують різні схеми та методи для моніторингу прогресу спільної роботи. Один із простих, але значущих способів зробити це — ініціювати систематичне індивідуальне та/або командне оцінювання того, чи дотримуєтеся ви намічених цілей.

Порада! Метод

Ви можете використати вправи під назвою «Рефлексивний моніторинг у дії» ([«Reflexive Monitoring in Action»](#)) та «Найбільша значуща зміна» ([«Most significant change»](#)), щоб рефлексивно відстежувати та оцінювати, чи йдуть ваші процеси за планом і чи потрібно щось скоригувати.

Майте на увазі що важливо досліджувати різні напрямки та не наполягати на досягненні консенсусу передчасно. Створення сприятливих умов для змістовної та рівноправної співпраці для вивчення питань справедливості має першочергове значення. У цьому відношенні важливо створити безпечний простір (включаючи увагу до динаміки влади) як показано в підрозділі 2.1.

Приклад: Якщо вам цікаво подивитися, як один із партнерів PLUS Change проаналізував свої ситуації відповідно до параметрів справедливості в «Перспективі» → перегляньте **Таблицю 4** у підрозділі 3.2.

3. Надихаючи прикладами з *PLUS Change* / Inspiring through examples from PLUS Change

Цей розділ містить приклади з *PLUS Change*, які ілюструють різні підходи до справедливості в дослідженнях і практиці землекористування залежно від контексту. Розділ має на меті надання прикладів і натхнення шляхом ...

- Надання огляду питань справедливості, які виявилися в роботі 22 партнерів, спільних тенденцій і відносної важливості аспектів справедливості в роботі партнерів
- Демонстрація різних підходів до справедливості в процесах землекористування в різних географічних, соціально-культурних і політичних контекстах Європи
- Наведено приклади того, як три партнери використали перспективу справедливості (*Justice Lens*)

3.1 Вступ до наочних прикладів з досліджень і практики землекористування / *Introduction to illustrative examples from land use research and practice*

Цей розділ ґрунтується на двох попередніх розділах, які представили, як розуміти та орієнтуватися в питаннях (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування. Його мета – надихнути та проілюструвати різні способи підходу до справедливості в дослідженнях і практиці землекористування залежно як від особливостей контексту, так і від учасників. Нижче ви знайдете:

- ... синтетичний огляд ситуацій справедливості, виявлених у роботі 22 партнерів *PLUS Change* (Таблиця 2). У цій частині більш точно показано, як ситуації справедливості проявляються для різних партнерів *PLUS Change*, демонструючи певні спільні тенденції (докладніше про це нижче). Водночас він ілюструє різноманіття проблем, пов'язаних із справедливістю, у різних географічних, соціокультурних і політичних контекстах Європи, а також у процесах землекористування, з якими вони мають справу. Це фіксується хмарою слів (див. рис. 17).
- ... детальний підсумок того, як три організації з *PLUS Change* розглядали більш широкі питання, пов'язані з рівністю та справедливістю в проєкті. Організації були відібрані за типом організації, щоб продемонструвати, як різні типи організацій (дослідницькі, практичні, а також ті, що працюють на перетині науки і суспільства), що працюють у різних контекстах у Європі, використовують перспектив справедливості (*Justice Lens*) для підходу до конкретних ситуацій, пов'язаних із справедливістю.

Якщо вам цікаво ознайомитися з різноманітними прикладами з *PLUS Change*, перегляньте Плани рівності та справедливості (*Equity and Justice Plans*) в Додатку. Ці плани ілюструють, як організація може розробити стратегії для вирішення конкретних ситуацій, пов'язаних із справедливістю, на практиці, дотримуючись кроків, описаних у розділі 2. Ці Плани також демонструють, що підходи до справедливості можуть відрізнятися залежно від потреб, інституційних умов і доступних ресурсів.

Ситуації справедливості, визначені партнерами *PLUS Change*

Таблиця 2 ілюструє різноманіття ситуацій справедливості, які партнери проєкту виявили у своїй власній роботі на цей момент. Для розширення тенденції, які можуть бути характерними для конкретних партнерів *PLUS Change*, ми представляємо три типи організацій відповідно до типів організацій: практичні кейси, дослідницькі організації та організації на перетин науки та суспільства. Декілька організацій мають «змішані ролі» в проєкті (наприклад, мають дослідницьку роль, але також координують роботу над практичними кейсами). Для цілей цього Посібника ми називаємо їх відповідно до їхньої більш помітної ролі, зазначаючи, що це спрощення. Партнери позначені кольором у таблиці 2 таким відповідно до такої схеми:

- **Зелені практичні кейси (*Green for Practice Cases*)** які представляють організації, такі як провінції, агентства регіонального розвитку та планування, місцеві та регіональні органи влади, також установи, що сприяють транскордонній співпраці,
- **Фіолетовий для науково-дослідницьких організацій (*Purple for Research Organisations*)**, до яких належать науково-дослідні інститути та університети,
- **Червоний – для організацій на перетині науки та суспільства (*Red for Organisations at the Science-Society Interface*)** який, наприклад, включає аналітичні центри, що

зосереджується на урбаністиці, залученні громадян та комунікації; мережевих дизайнерів, дослідників, митців та літераторів; некомерційні організації, що об'єднують уряди, громадян, наукові установи та бізнес; а також екологічних консалтингових компаній.

Для всіх організацій пропонується декілька наскрізних тем. Однією з центральних тем є **отримання визнання маргіналізованих голосів** – іноді їх називають тими, хто раніше був маргіналізованим, або вразливим, або постраждалим, але не запрошеним до обговорення чи прийняття рішень, їх включення та явне представництво в різних процесах і результатах, пов'язаних із землекористуванням. Ключова проблема в цьому відношенні полягає в тому, як зробити процеси участі в семінарах, підходу до зацікавлених сторін (наприклад, спілкування, збір даних) і спільного виробництва знань більш інклюзивними та справедливими. Згадується кілька факторів, які перешкоджають тому, щоб процеси стали справедливими та прозорими, наприклад спосіб організації таких процесів, жорсткі інституційні правила, мовні бар'єри та динаміка влади. Важливість визнання маргіналізованих голосів та представлення їхніх потреб, висвітлених у багатьох Планах рівності та справедливості (*Equity and Justice Plans*), узгоджується з найвищою відносною важливістю визнання справедливості для роботи партнерів (загалом і за типом партнера, див. рис. 18 і 19).

З цим пов'язане сприйняття потенційної упередженості як причини різних несправедливостей у дослідженнях і практиці землекористування. У кількох планах згадується **роль дисбалансу** влади як негативного впливу на справедливість у дослідженнях і практиці землекористування в таких питаннях, як розробка, впровадження та інтерпретація методів дослідження, розподіл ресурсів або управління інтервенціями. Зокрема, вони зазначають, що потенційно несправедливий розподіл повноважень щодо прийняття рішень може не відображати лише обмеженої кількості точок зору.

Одночасно, огляд усіх планів рівності та справедливості в *PLUS Change* показав, що певні питання, пов'язані зі справедливістю, більш характерні для конкретних типів організацій. У **практичних кейсах** центральними виявилися наступні питання:

- більш інклюзивне та справедливе прийняття рішень (наприклад, щодо просторового плану в провінції Лукка, Італія, та в Зеленому Карсті, Словенія (*Province of Lucca, Italy, and in Green Karst, Slovenia*)).
- балансування різних секторів та пріоритетних напрямків, таких як екологічна цілісність, соціальна рівність та економічний розвиток (торфовище Кайгу в Латвії (*Kaigu Peatland in Latvia*)), ретельне планування зв'язків між промисловими, сільськогосподарськими та житловими районами (провінція Лукка, Італія (*Province of Lucca, Italy*)), підтримка зайнятості та продуктивної діяльності, в тому числі в густонаселених районах (регіон Іль-де-Франс, Франція (*Île-de-France Region, France*)).
- часові аспекти справедливості: минуле vs. сьогодення репаративна справедливість / відновна справедливість (*reparative / restorative*) і теперішнє vs. майбутнього справедливість між поколіннями (*intergenerational*). Ці аспекти були зафіксовані в ситуаціях, пов'язаних із визнанням історичної травми, втратою засобів до існування, культурних змін та триваючою маргіналізацією постраждалих громад (Південна Моравія, Чеська Республіка (*South Moravia, Czech Republic*)); невігідні політичні рішення щодо майбутніх поколінь через короткострокові зміни в політиці (Фландрія, Бельгія (*Flanders, Belgium*)); і необхідність збереження природного життєвого довкілля

для всіх з особливою увагою до майбутніх поколінь, пам'ятаючи про найбільш вразливі групи (регіон Іль-де-Франс, Франція (*Île-de-France Region, France*)).

Деякі з ситуацій є досить унікальними для історичного, політичного та соціально-культурного контексту, де вони ідентифіковані. Це ілюструє практичний випадок у Моравії (*Moravia*), де кілька ситуацій з справедливості мають «історичне коріння, що сягає епохи колективізації в 1950-х роках [...] і продовжують проявлятися в наш час через постійні соціальні, економічні та екологічні проблеми, з якими стикаються громади» (*«historical roots dating back to the collectivization era in the 1950s¹¹ [...] continue to manifest in the present day through ongoing social, economic, and environmental challenges affected communities face»*). Ці ситуації пов'язані із залученням місцевих громад, які постраждали від колективізації та інтенсивного сільського господарства, а також із боротьбою зі спадщиною екологічної деградації.

У **Дослідницьких організаціях (*Research Organisations*)** наступні питання виникали більш виразно:

- ситуації справедливості часто стосувалися вибору концептуальних рамок та методологіями та тим, як вони формують результати; таким чином підкреслюючи можливе недостатнє представництво та необхідну увагу до справедливості (у *CzechGlobe*, Чеська Республіка).
- Інші питання, пов'язані із справедливістю, стосувалися того, чи перспективи історичних змін у землекористуванні достатньо різноманітні та добре представлені в зібраних даних. Якщо це не так, може виникнути упередженість у прийнятті рішення про ключові змінні втручання управління, що формують зміни у землекористуванні (Люнебурзький університет Леуфана (*Leuphana University Lüneburg*)).

¹¹ «Collectivisation refers to the forced consolidation of privately owned agricultural land and resources into collective farms controlled by the state during the communist era, particularly in the 1950s. This process involved expropriating land, livestock, and equipment from individual farmers, often under duress and accompanied by social and economic upheaval.» This quote and the quote in the main text is taken from the Equity and Justice Plan of South Moravian Agency for Public Innovation (JINAG). For further info, see the Annex with all Plans.

Для Організацій на перетині суспільства та науки (*Organisations at the Society-Science Interface*),

- ситуації справедливості, як правило, охоплюють питання доступу до та розподілу ресурсів (також через мовні бар'єри, наприклад);
- інші позиції з справедливості стосувалися міркувань справедливості, інклюзивності та представництва в різних процесах (наприклад, мистецькі сесії, сторітелінгу, дослідницькі практики, особисті зустрічі) та результати (наприклад, у Центрі системних рішень / *Centre for Systems Solutions, ISOCARP, Knowledge SRL*).

Таблиця 2: Огляд ситуацій справедливості, визначених партнерами

Партнери, країна	Ситуація справедливості
Інститут дослідження глобальних змін Чеської академії наук (CZECHGLOBE), Чеська Республіка Global Change Research Institute of the Czech Academy of Sciences (CZECHGLOBE), Czech Republic	- Чутливий підхід до застосування дослідницьких методів для забезпечення справедливих результатів - Амбасадори / посли та їх включення в проєкт - Ризик розробки концептуальних рамок, що призводять до недостатнього представлення та упереджених результатів
ISOCARP Institute Center for Urban Excellence (ISOCARP), Нідерланди ISOCARP Institute Centre for Urban Excellence (ISOCARP), the Netherlands	- Мовні бар'єри в комунікації та розширенні інформації - Більшість комунікаційної роботи залишається в межах академічної / практичної сфери землекористування - Доступність результатів дослідження
Інститут еволюції та когнітивних досліджень Конрада Лоренца (KLI), Австрія Konrad Lorenz Institute for Evolution and Cognition research (KLI), Austria	- Створення інклюзивного та безпечного простору в проєкті - Сприяння справедливому спільному виробництву знань - Висвітлення етики, справедливості та рівності у великому проєкті трансформації території ЄС (EU TD project)
BIOBASED CREATIONS (BIOBASED), Нідерланди BIOBASED CREATIONS (BIOBASED), the Netherlands	- Чиї оцінки враховуються в арт-базованих дослідницьких сесіях? - Забезпечення видимості та доступності результатів мистецтва та оповідання - Інклюзивність щодо тем та учасників арт-базованих дослідницьких процесів
Інститут досліджень навколишнього середовища Вільного університету Амстердама (Stichting VU), Нідерланди Institute for Environmental Studies at the Vrije Universiteit Amsterdam (Stichting VU), the Netherlands	- Справедливий розподіл житла в Занстрік-Ватерланд (Zaanstreek-Waterland) - Збереження лугових птахів - Переможці та програвші від трансформацій сільських територій
Plan4All (P4ALL), Чехія Plan4All (P4ALL), Czech Republic	- Цифровий розрив – доступ до планів, карт та інструментів прийняття рішень лише в цифровому вигляді - Алгоритмічна упередженість в моделюванні землекористування

Партнери, країна	Ситуація справедливості
Центр балтійських досліджень (BSC), Латвія Baltic Studies Centre (BSC), Latvia	- Часткове представництво інтересів і зацікавлених сторін торфовища у практичному випадку торфовища Кайгу (<i>Kaigu</i>) - Збалансування між справедливими та прозорими результатами досліджень і управління відносинами із зацікавленими сторонами - Збалансованість екологічної цілісності, соціальної справедливості та економічним розвитком
Університет Любляни (UL), Словенія University of Ljubljana (UL), Slovenia	- Потенціал у репрезентації цінностей в аналізі ЗМІ - Потенційна упередженість у створенні та інтерпретації сценаріїв
KNOWLEDGE SRL, Італія KNOWLEDGE SRL, Italy	- Забезпечення справедливого доступу до ресурсів для всіх практичних кейсів - Рівний доступ до особистих семінарів і зустрічей - Усвідомлення потенційної упередженості в представленні перспектив і результатів дослідження
Центр системних рішень (CRS), Польща Centre for Systems Solutions (CRS), Poland	- Балансування потреб і можливостей партнерів у моделюванні політики - Забезпечення справедливого представлення перспектив у наративах політичних симуляцій - Справедливий розподіл витрат, вигод і ризиків у розроблених шляхах трансформації
Стокгольмський університет (SU), Швеція Stockholm University (SU), Sweden	- Різне сприйняття простору та часу у землекористуванні змінює наративи - Упередженість у формулюванні причинно-наслідкових зв'язків у змінах землекористування в минулому - Відсутність довгострокової перспективи щодо рішень та концепції сталого розвитку
Університет Костянтина Філософа (UKF), Словаччина Constantine the Philosopher University (UKF), Slovakia	- Застосування методів дослідження не включає точки зору всіх відповідних зацікавлених сторін - Потреби, погляди та цінності зацікавлених сторін не є репрезентативними - Невідповідність між зацікавленими та залученими групами стейкхолдерів
Університет Леуфана Люнебург (LEUPHANA), Німеччина Leuphana University Lüneburg (LEUPHANA), Germany	- Чи можливий упереджений підхід у визначенні ключових змінних управлінських інтервенцій, які формують зміни у землекористуванні? - Розгляд матеріалів та документів місцевою мовою в транскордонних дослідженнях - Забезпечення представлення різних точок зору щодо історичних змін у землекористуванні при відборі респондентів для інтерв'ю

Партнери, країна	Ситуація справедливості
Провінція Лукка (<i>Prov Lucca</i>), Італія Province of Lucca (Prov Lucca), Italy	- Включення та представлення ширшого кола зацікавлених сторін під час перегляду провінційного просторового плану (<i>provincial spatial plan</i>) - Більш інклюзивний процес прийняття рішень щодо управління парком - Ретельне планування зв'язків між промисловими, сільськогосподарськими та житловими районами
RRA ZELENI KRAS, Словенія RRA ZELENI KRAS, Slovenia	- Залучення всіх зацікавлених сторін до розробки регіонального просторового плану (<i>regional spatial plan</i>) vs. рішень, які приймаються представниками місцевих органів влади - Покращити комунікацію для узгодження різних інтересів і сприяння справедливому розподілу ресурсів - Ефективна комунікація з землевласниками для забезпечення належного управління землею, що сприяє місцевим жителям і збереженню дикої природи
Європейський регіон Маас-Рейн (<i>EMR</i>), транскордонний регіон Бельгії, Німеччини та Нідерландів Euregio Meuse-Rhine (EMR), cross-border region of Belgium, Germany and the Netherlands	- Солідарність між верхньою та нижньою течією в межах транснаціональних річкових басейнів - Розширення можливостей (наприклад, фермерських господарств, очолюваних жінками) сімейних ферм щодо сталого землекористування та підтримка рішень, заснованих на природних процесах - Врахування інтересів окремих землекористувачів і суспільства в цілому, а також потреб інших видів
Мазовецький офіс регіонального планування (Мазовецький край), Польща Mazovian Office of Regional Planning (Mazovia Reg), Poland	- Планування та впровадження публічних комунікацій з метою охоплення відповідних зацікавлених сторін - Збалансування інтересів різних зацікавлених сторін
Фламандське земельне агентство (<i>VLM</i>), Бельгія Flemish Land Agency (VLM), Belgium	- Високий економічний ризик для перших користувачів і виключення з боку основних фермерів - Неефективна політика землекористування ставить у невигідне становище власників землі - Короткострокові рішення, що виключають інтереси майбутніх поколінь
Південноморавське агентство громадських інновацій (<i>JINAG</i>), Чеська Республіка South Moravian Agency for Public Innovation (JINAG), Czech Republic	- Взаємодія з місцевими громадами, які постраждали від колективізації та інтенсивного сільського господарства - Вивчення суперечливих точок зору на землекористування та сільськогосподарську практику - Вирішення наслідків екологічної деградації та її непропорційного впливу
Регіон Іль-де-Франс (<i>Region</i>), Франція Île-de-France Region (Region),	- Доступ до об'єктів і послуг для всього населення - Збереження природного життєвого довкілля для всіх та майбутніх поколінь, враховуючи потреби найбільш вразливих груп.

Виміри справедливості та їх відносна важливість у роботі партнерів

Два графіки нижче (Рисунок 18 та 19) показують частоту згадок кожного виміру справедливості – визнана справедливість (*recognitional*), справедливість розподілу (*distributive*), процедурна справедливість (*procedural*), відновна справедливість і реперативна справедливість (*restorative/ reparative*), справедливість між поколіннями (*intergenerational*) та більш-ніж-людське (мультивидове / екологічн) (*more-than-human (multispecies/ ecological)*) – у всіх поданих планах партнерів щодо рівності та справедливості (*Equity and Justice Plans*).

На рисунку 18 показано відносну важливість вимірів справедливості, яка була визначена шляхом підрахунку загальної частоти згадок у всіх отриманих Планах справедливості та рівності (*Equity and Justice Plans received*)¹². Найбільше згадується визнана справедливість (*recognitional justice*) (25% від усіх зафіксованих вимірів справедливості), за нею йде справедливість розподілу (*distributive*) (18%) і процедурна справедливість (*procedural*) (17%). Це основні виміри справедливості, представлені на першому вебінарі з етики. Що стосується розширених вимірів, таких як справедливість між поколіннями (*intergenerational*) – цей вимір був найбільш помітним у ситуаціях справедливості, визначених партнерами на цьому етапі проєкту (15% згадок), за яким йдуть більш-ніж-людське (мультивидове / екологічн) (*more-than-human (multispecies/ ecological)*) (13%) та відновна справедливість і реперативна справедливість (*restorative/ reparative*) (12%).

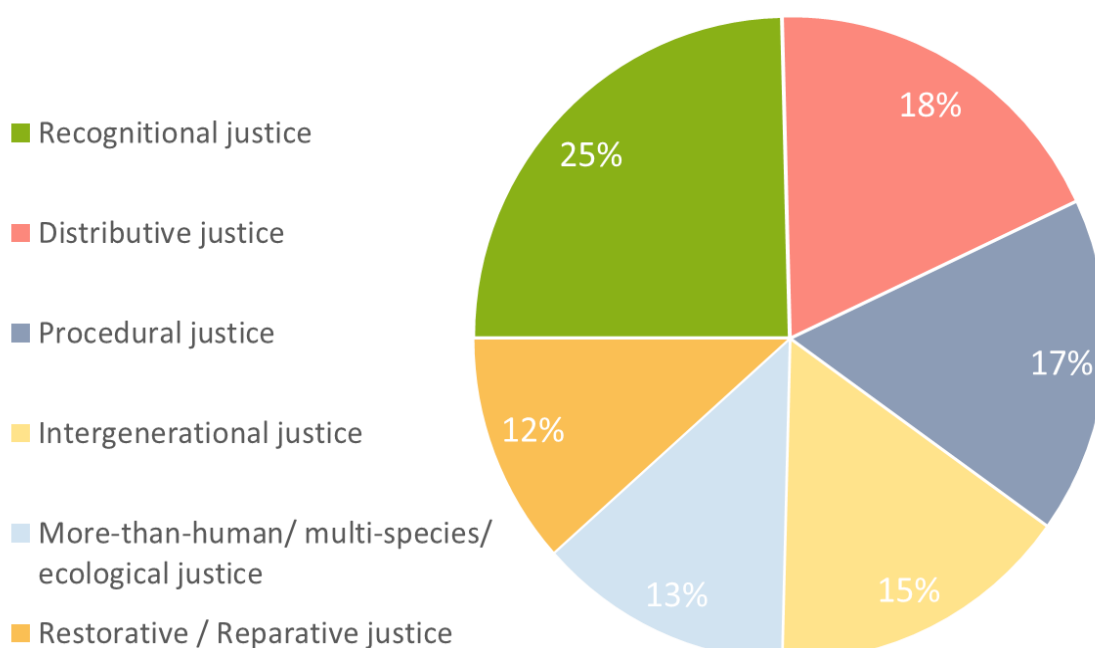

Рисунок 18: Перспективи справедливості (*justice dimensions*): Частота згадок у планах партнерів щодо рівності та справедливості

¹² виміри справедливості (*justice dimensions*) були закодовані відповідно до аналізу, проведеного кожним партнером у їхніх планах щодо рівності та справедливості (*Equity and Justice Plans*)

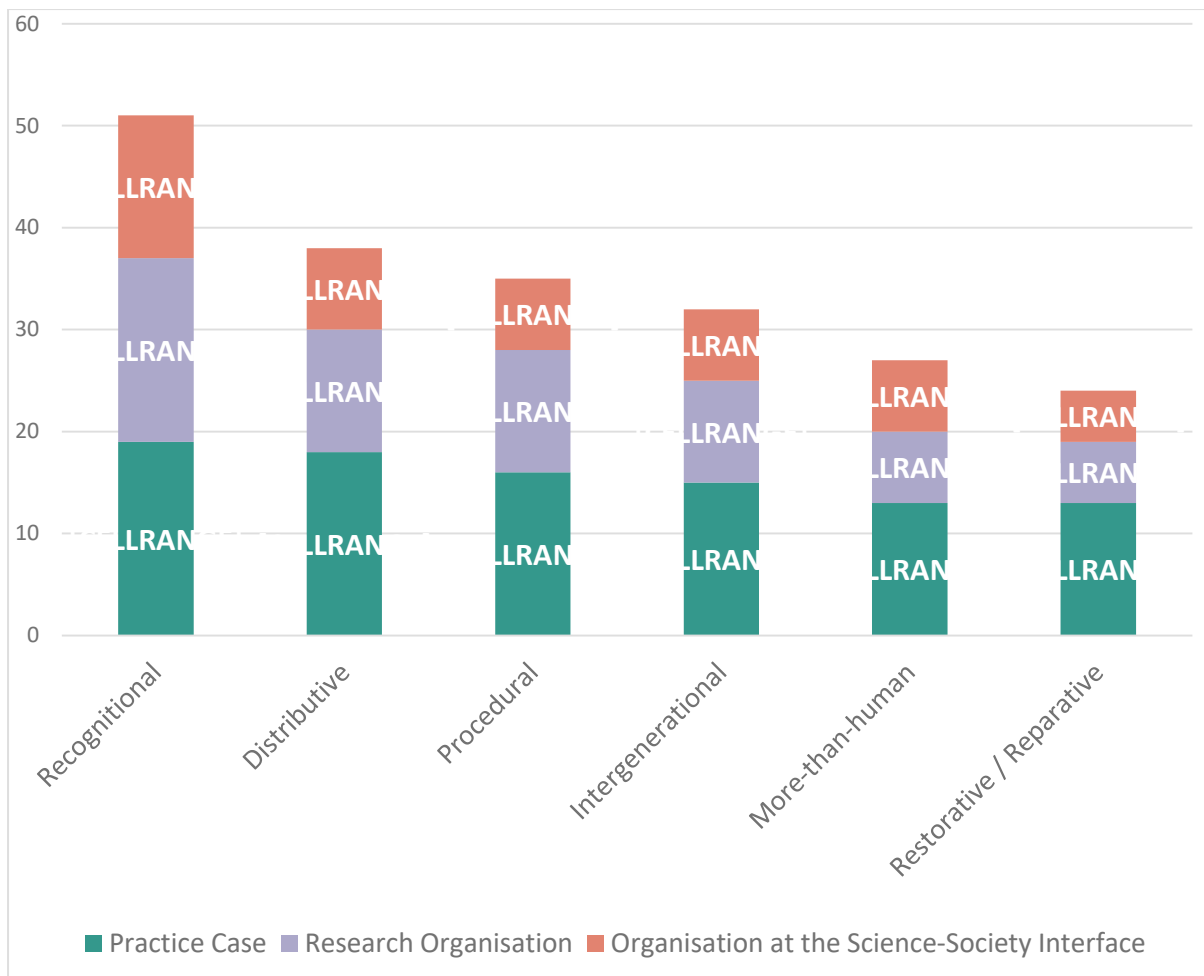

Рисунок 19: Перспективи справедливості (*justice dimensions*): Частота згадок у планах рівності та справедливості партнерів залежно від типу партнерської організації

Рисунок 19 додатково розрізняє згадки в планах рівності та справедливості за типом розглянутої організації (практичний приклад, дослідницька організація, організація на межі науки та суспільства). Розподіл вимірів справедливості за типами організації відображає нерівне співвідношення розглянутих організацій (загалом для аналізу було досліджено 22 плани справедливості та рівності, які склалися з 9 практичних кейсів, 8 дослідницьких організацій та 5 організацій на межі науки та суспільства).

3.2 Приклади поетапної навігації (не)справедливості в дослідженнях і практиці землекористування / *Examples of stepwise navigation of (in)justice in land use research and practice*

Цей розділ має на меті пояснити, як дослідники та практики з різних географічних, соціокультурних і політичних контекстів Європи розглядають проблеми (не)справедливості у своїй роботі. Більш конкретно, далі ви дізнаєтесь про те, як три різні типи організацій – Практичний приклад (провінція Лукка) / *Practice Case (Province of Lucca)*, Дослідницька організація (Університет Любляни) / *Research Organisation (University of Ljubljana)* та

Організація на межі науки та суспільства (Центр системних рішень) / *Organisation at the Science-Society Interface (Centre for Systems Solutions)* **нарошують потенціал для виявлення та відображення, аналізу та планування дій щодо конкретних ситуацій (не)справедливості та (не)півності** в контексті землекористування. Спочатку три ілюстративні кейси коротко представлені в Таблиці 3 із зазначенням їх назви та профілю, географічного розташування, їхніх ключових цілей у *PLUS Change* та їх ролі в проєкті.

Табл. 3: Профілі трьох різних типів організацій, що використані як приклади

ПРАКТИЧНИЙ КЕЙС

***PLUS Changer:* ПРОВІНЦІЯ ЛУККА,
ІТАЛІЯ** ***PROVINCE OF LUCCA,
ITALY***

Про організацію: Місцевий проміжний орган влади, який представляє 35 муніципалітетів у Північно-Західній Тоскані (*Northwest Tuscany*)

Цілі: Збір даних про типи сільськогосподарських культур та вплив зміни клімату для сприяння кращому розумінню взаємозв'язків у плануванні землекористування.

Роль в проєкті: Обмін економічними та соціальними даними, пов'язаними з плануванням землекористування, залучення місцевих зацікавлених сторін до консультацій з просторового планування та управління.

ДОСЛІДНИЦЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ

PLUS Changer: УНІВЕРСИТЕТТ
ЛЮБЛЯНИ, СЛОВЕНІЯ
UNIVERSITY OF
LJUBLJANA, SLOVENIA

Про організацію: Дослідницька група, яка досліджує ландшафт як природне життєве довкілля, зосереджуючи увагу на взаємодії між ландшафтами та суспільством.

Цілі: Запропонувати уявлення про майбутні ландшафтні можливості та підтримати створення стратегій сталого розвитку суспільства.

Роль в проєкті: Інтеграція та масштабування сценаріїв практичних кейсів до загальнозагальних сценаріїв ЄС, розуміння та узгодження різних бачень просторового розвитку.

ОРГАНІЗАЦІЯ НА МЕЖІ НАУКИ ТА СУСПІЛЬСТВА

PLUS Changer: ЦЕНТР СИСТЕМНИХ
РІШЕНЬ (CRS), ПОЛЬЩА
CENTRE FOR SYSTEMS
SOLUTIONS (CRS), POLAND

Про організацію: Некомерційна організація, яка поєднує теорію та практику, застосовуючи різноманітні системні інструменти.

Цілі: Розробити нові гнучкі та інноваційні інструменти для розвитку практики, яка поважає як науковий аналіз, так і публічний дискурс.

Роль в проєкті: Керівництво партнерами *PLUS Change* у спільному створенні політичних симуляцій для дослідження можливих «шляхів» трансформації до сталого землекористування.

Аспекти
виконання
кроків

ПРОВІНЦІЯ ЛУККА, ІТАЛІЯ (PROVINCE OF LUCCA, ITALY) Включення та представлення більш широких кіл зацікавлених сторін у перегляді провінційного просторового плану	УНІВЕРСИТЕТ ЛЮБЛЯНИ, СЛОВЕНІЯ (UNIVERSITY OF LJUBLJANA, SLOVENIA) Потенційна упередженість у створенні та інтерпретації сценаріїв	ЦЕНТР СИСТЕМНИХ РІШЕНЬ, ПОЛЬЩА (CENTRE FOR SYSTEMS SOLUTIONS, POLAND) Забезпечення справедливого представлення перспективи у наративах політичних симуляцій
--	--	---

Крок 1: ВИЗНАЧІТЬ ТА ПОМІРКУЙТЕ НАД «ВАШИМИ» СИТУАЦІЯМИ СПРАВЕДЛИВОСТІ / IDENTIFY AND REFLECT ON «YOUR» JUSTICE SITUATIONS

Чому це питання справедливості?	Необхідність балансу між декількома типами «справедливості»: економічною, соціальною, людською, екологічною та здоров'ям	Забезпечення врахування цінностей і цілей тих, хто генерував сценарії, під час інтерпретації даних та інтеграції сценаріїв	Різні голоси/бачення мають бути справедливо представлені та збалансовані, при цьому забезпечуючи, щоб нічого (або мінімально) не було втрачено під час перекладу
What is it about?	Періодичне оновлення документації з планування, що регулює використання земель та розвиток людської діяльності	Упередженості можуть з'являтися або посилюватися через численні «фільтри» інтерпретації, які застосовуються до сценаріїв, створених партнерами з практики	Розвиток наративів землекористування та трансформації
Коли і де це відбувається?	Під час перегляду документа відповідно до програмних рішень; Територія провінції Лукка (<i>Lucca provincial territory</i>)	Під час узгодження та інтеграції сценаріїв у проєкт <i>PLUS Change</i>	В межах проєкту <i>PLUS Change</i> і впродовж усього проєкту

Кого це стосується / залучено?	Провінція Лукка (<i>Province of Lucca</i>), безпосередньо постраждали суб'єкти, такі як громадяни, економічні та екологічні організації, система охорони здоров'я	Партнери проєкту (наприклад, Вільний університет Амстердама (<i>Vrije Universiteit Amsterdam</i>), Практичні кейси, <i>Biobased</i>, <i>ISOCARP</i>) та майбутніх користувачів результатів	Усі партнери <i>PLUS Change</i>, включно з практиками та їхніми зацікавленими сторонами
--------------------------------	---	--	---

Крок 2: АНАЛІЗ «ВАШОЇ» СИТУАЦІЇ З СПРАВЕДЛИВОСТІ / ANALYSE «YOUR» JUSTICE SITUATIONS

Відповідні виміри справедливості; Хто бере участь?	Справедливість розподілу (<i>distributive justice</i>) – рішення приймаються невеликою кількістю учасників, тоді як потенційні витрати та негативні наслідки лягають на різні групи населення – зазвичай найменш представлені	Справедливість між поколіннями (<i>intergenerational justice</i>) – Сценарії базуватимуться на поточних потребах і цінностях. Як ці сценарії вплинуть на майбутні покоління?	Справедливість між поколіннями, визнана справедливості та більш-ніж-людське (<i>intergenerational, recognitional, more-than-human justice</i>) – Як ми можемо гарантувати, що ми справедливо представили всі (або принаймні найбільш критичні) точки зору?

Крок 3: ПЛАН ДІЙ / PLAN FOR ACTION

Цілі	Покращити процес прийняття рішень шляхом створення фокус-груп за участю громад	Правдиво представляйте сценарії та свідомо документуйте можливі джерела упередженості	Справедливе представлення дискурсів і «реальності»
Зацікавлені сторони	Залучення тих, кого стосуватимуться зміни до просторового плану	<i>PLUS Change</i> практиків та наукових партнерів, інших відповідних зацікавлених сторін	Усі партнери <i>Practice Case</i> та їхні зацікавлені сторони
Можливості	Врахування довгострокового соціального, екологічного та економічного впливу замість системи, заснованої на «цифровому представленні»	Залучення акторів і довіра до знань один одного	Набуття довіри між партнерами <i>PLUS Change</i> та <i>CRS</i> як ключовий компонент
Виклики	Потрібні зміни в процедурах підготовки документів, наприклад, шляхом консультацій з громадянами	- Занепокоєння щодо того, чи можуть узагальнені сценарії мати змістовне відношення до окремих випадків - Можливість «масштабування» висновків	- Особисті та професійні упередження - Орієнтація на складність може здаватися важкою для розуміння

Етапи	- Аналіз попереднього територіального плану - Визнання найкращих прикладів практики для зміни процесу консультацій та критеріїв оцінки - Проведення семінарів з розбудови потенціалу	- Встановлення спільної мови, щоб уникнути процедурних непорозумінь і неправильного тлумачення результатів - Збір даних про результати семінару, запис обмежень / упереджень у звітності	- Перегляд наративів моделювання та політичних пропозицій упродовж усього процесу - Завершення базового моделювання та ініціювання налаштування - Розробка моделювання політики практичних випадків
Моніторинг прогресу	- Своєчасне впровадження заходів - Грунтовна оцінка після завершення консультаційного процесу та затвердження перегляду	Поетапна валідація результатів серед партнерів проекту, залучених до створення сценаріїв	Використовуйте підхід «перспектива справедливості» (<i>Justice Lens</i>) як інструмент для аналізу кожного з воркшопів <i>Practice Cases</i>.

Таблиця 4: Поетапна навігація (не)справедливих ситуацій від партнерів *PLUS Change*

У таблиці 4 ви можете побачити, як партнери в кожному з цих випадків розуміють і формулюють проблеми (не)справедливості у своїй роботі, аналізують проблеми, пов'язані з правосуддям, і починають планувати конкретні стратегії для їх вирішення, використовуючи перспективи справедливості (*Justice Lens*). Для цього партнери дотримувалися кроків, наведених у Частині 2 «Навігація (не)справедливістю» / «*Navigating (in)justice*»: 1 – Ідентифікація та рефлексія (*Identify and reflect*), 2 – Аналіз (*Analyse*) і 3 – План дій (*Plan for action*). Деталізуючи три з цих прикладів, цей розділ має на меті надихнути на різні способи вирішення ситуацій (не)справедливості залежно від їхнього конкретного контексту, наприклад, пріоритетів, потреб, мандатів і повноважень суб'єктів, наявних ресурсів, індивідуальних та інституційних можливостей.

4. Заключні роздуми

Посібник з етики (*Ethics Handbook*) виник у результаті реалізації проєкту *PLUS Change*, і його основні положення були адаптовані до людей, процесів та контекстів, залучених до проєкту. Деякі обмеження цього посібника зумовлені тим, що процеси його розробки тривають і розвиваються, спрямовані на надання орієнтирів для роботи, яка за своєю природою є контекстуальною та залежить від місця, людей і залучених питань. У цьому процесі постійно доводилося долати та поєднувати: (а) **загальні теорії та принципи етики й справедливості** (зокрема, ті, що стосуються етики, рівності та екологічної справедливості, які були представлені й обговорені під час інтерактивних вебінарів); (б) **прикладні кейси з різних куточків світу**, які відображають дуже різне середовище (не)справедливості (наприклад, ті, що аналізувалися партнерами на основі [EJAtlas](#)), і с) різноманітні позиції та потреби **22 партнерів у межах проєкту Horizon**, такого як *PLUS Change* (який узагальнено представлений у Частині 3 та Додатках).

Ми розглядаємо цей процес подолання розбіжностей та налагодження зв'язків між більшими вимірами та рівнями як взаємний процес навчання, який триває і надалі (оскільки роботи, пов'язані зі справедливістю та етикою, буде розвиватися в межах *PLUS Change* у наступні роки). На основі Планів рівності та справедливості (*Equity and Justice Plans*) можна застосувати основні завдання, з якими стикаються дослідницькі та практичні партнери, коли їх запрошують зосередитися на питаннях справедливості та рівності у вашій роботі. Наприклад, актуальність проблеми розпізнавальної (не)справедливості для залучення партнерів підкреслює, що одним із ключових **викликів** є залучення тих груп населення, які є найбільш вразливими та постраждалими, наприклад, від зміни клімату, але часто не мають голосу в процесі ухвалення рішень щодо землекористування. До факторів, що дозволяють досягти рівності та прозорості, партнери віднесли: дизайн процесів, види різних упереджень (наприклад, у теоретичних підходах, методах, інтерпретації результатів), жорсткі інституційні правила, мовні бар'єри та динаміку владних відносин. Водночас плани демонструють, що **значні можливості** відкриваються тоді, коли використовуються існуючі партнерства, що сприяють зміцненню довіри та підтримують процеси позаємного навчання.

Такий процес навчання може бути навіть безперервним (адже він завжди залежить від ситуації, контексту та залучених людей). Таким чином, **результати та рекомендації, представлені в Посібнику з етики (*Ethics Handbook*), охоплюють початковий етап процесу спільного навчання за участю всіх партнерів у *PLUS Change*. Це дозволяє чіткіше бачити виклики та використовувати можливості, що відображаються в таких змінених дослідницько-практичних контекстах.** Це також означає, що представлений в Посібнику матеріал має різні види обмежень, які необхідно визнати, щоб мати можливість використовувати його потенціал. Ми запрошуємо читачів і користувачів цього Посібника з етики (*Ethics Handbook*) як у межах *PLUS Change*, так і за його межами враховувати, що:

- **Перспективи, представлені в Посібнику з етики (*Ethics Handbook*) щодо складних і контекстуальних питань, не є (і, можливо, не можуть бути) вичерпними.** Наприклад, потреба включати інтерсекційні та деколоніальні аспекти ставала все більш очевидною в ході розробки перспективи справедливості (*Justice Lens*). Однак, з огляду на часові та практичні обмеження ці аспекти не були повністю інтегровані в перспективи справедливості (*Justice Lens*), які використовували партнери (див. Додатки).
- **Інструменти, кроки та рекомендації, представлені в Посібнику з етики (*Ethics Handbook*), призначені бути загальними орієнтирами для натхнення роботи зі справедливістю та допомагають структурувати виконання процесів.** Від підходів у перспективі справедливості (*Justice Lens*) до різних кроків — ми пропонуємо

рекомендації, які стимулюють **рефлексію** та **адаптацію** залежно від залучених осіб і контекстів, у яких розглядаються питання рівності та справедливості. Посібник з етики (*Ethics Handbook*) передбачає прагнення розвивати спроможність (окремих осіб, груп і цілих організацій) інтегрувати питання етики та справедливості у власну діяльність. З огляду на обсяг роботи, необхідну рефлексію та можливий дискомфорт, пов'язаний із тематикою справедливості, цей **Посібник з етики (*Ethics Handbook*)** допоможе **структурувати навчальний процес, сприяючи виробленню рішень і підходів, що можуть зробити світ кращим.**

У наступні роки реалізації проєкту перспективи справедливості (*Justice Lens*) та весь Посібник з етики (*Ethics Handbook*) будуть далі розвиватися у співпраці з партнерами в процесі ітеративного вдосконалення. Ми проводимо фокус-групи (групові інтерв'ю) з деякими партнерами, щоб отримати зворотний зв'язок і знати більше про виклики, з якими вони зіткнулися під час роботи з перспективою справедливості (*Justice Lens*) та розробки Планів рівності та справедливості (*Equity and Justice Plans*). Ми плануємо залучити амбасадорів / послів *PLUS Change* (шляхом зворотного зв'язку та подальшої взаємодії) до подальшої розробки Посібника та проведемо різноманітні заходи, щоб стимулювати взаємне навчання з питань етики та справедливості в *PLUS Change*. Завдяки всім цим заходам ми підготуємо оновлений Посібник з етики (*Ethics Handbook*), який включає глибокі рефлексії та досвід усіх партнерів *PLUS Change*. Сподіваємося, що ця робота надихне інші проєкти та ініціативи на подальше дослідження та впровадження справедливих трансформацій сталого розвитку, що є безперервним процесом у наукових дослідженнях і практичній діяльності.

5. Подяки / *Acknowledgements*

Ми дякуємо всім партнерам у проєкті *PLUS Change* за їхню співпрацю та готовність брати участь у вебінарах, а також за творчий, критичний і конструктивний підхід до концепцій та ідей справедливості через їхню роботу над планами.

Ми також хочемо щиро подякувати трьом внутрішнім рецензентам: *Taliah Dommerholt (ISOCARP)*, *Anja Brüll (EMR)*, *Elina Dace (BSC)*, а також *Marek Jaskólski, Esmeralda Wirtz, Michael Ruggeri, Marina Csikos, Juliana Carvalho, Katalin Réthy* як амбасадорам / послам у проєкті [*Ambassadors in PLUS Change*](#). Ми дуже вдячні всім цим колегам за те, що вони прочитали чернетку Посібника з етики (*Ethics Handbook*) та надали продумані та змістовні відгуки щодо різних розділів. Їхні відгуки включали корисні пропозиції щодо змісту, дизайну та мови Посібника з етики, а також додаткові матеріали та ідеї для розгляду й розширення, щоб зробити цей посібник більш корисним для різних осіб, організацій і громад. Це значно покращило якість (і, сподіваємося, вплив) цього Посібника з етики. Як команда *KLI*, ми доклали максимум зусиль, щоб важливо опрацювати відгуки та врахувати їх.

6. Додаткові ресурси / *Additional resources*

[Global Atlas of Environmental Justice](#)

[Reflexive Monitoring in Action](#)

[Td-net Toolbox](#)

[The Systems Thinking Playbook](#)

[Theory of Change](#)

7. Референсис / *References*

Загальні праці, що стосуються питань справедливості

Crenshaw, K. W. (2013). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. In *The public nature of private violence* (pp. 93-118). Routledge.

Liboiron, M. (2021). *Pollution is colonialism*. Duke University Press.
<https://www.dukeupress.edu/pollution-is-colonialism> [accessed August 17, 2024]

Malin, S. A., & Ryder, S. S. (2018). Developing deeply intersectional environmental justice scholarship. *Environmental Sociology*, 4(1), 1–7. <https://doi.org/10.1080/23251042.2018.1446711>

Quijano, A. (2007). Coloniality and modernity/rationality. *Cultural studies*, 21(2-3), 168-178.

Загальні праці, що стосуються екологічної справедливості

Armiero, M. (2021). *Wastocene: Stories from the global dump*. Cambridge University Press.

Bullard, R. D., & Wright, B. (2009). *Race, Place, and Environmental Justice After Hurricane Katrina*. Routledge. <https://www.routledge.com/Race-Place-and-Environmental-Justice-After-Hurricane-Katrina-Struggles-to-Reclaim-Rebuild-and-Revitalize-New-Orleans-and-the-Gulf-Coast/DBullard-Wright/p/book/9780813344249> [accessed August 10, 2024]

Clark, B. (2002). The Indigenous Environmental Movement in the United States. [Http://Dx.Doi.Org/10.1177/1086026602238170](http://Dx.Doi.Org/10.1177/1086026602238170), 15(4), 410–442.
<https://doi.org/10.1177/1086026602238170>

Kotsila, P., Anguelovski, I., García-Lamarca, M., Sekulova, F., Cañizares, A., & Cataldi, C. (2022). Injustice in Urban Sustainability: Ten Core Drivers. In *Injustice in Urban Sustainability*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003221425>

Martinez-Alier, J., Temper, L., Del Bene, D., & Scheidel, A. (2016). Is there a global environmental justice movement? *The Journal of Peasant Studies*, 43(3), 731–755.
<https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1141198>

Menton, M., Larrea, C., Latorre, S., Martinez-Alier, J., Peck, M., Temper, L., & Walter, M. (2020). Environmental justice and the SDGs: from synergies to gaps and contradictions. *Sustainability Science*, 15(6), 1621–1636. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00789-8>

Schlosberg, D. (2013). Theorising environmental justice: The expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics*, 22(1), 37–55. <https://doi.org/10.1080/09644016.2013.755387>

Schlosberg, D., & Collins, L. B. (2014). From environmental to climate justice: climate change and the discourse of environmental justice. *WIREs Climate Change*, 5(3), 359–374. <https://doi.org/10.1002/wcc.275>

Shiva, V. (2015). *Soil not oil: ENVIRONMENTAL JUSTICE IN AN AGE OF CLIMATE CRISIS*. North Atlantic Books. <https://www.penguinrandomhouse.com/books/535624/soil-not-oil-by-vandana-shiva/> [accessed August 8, 2024]

Skillington, T. (2019). *Climate Change and Intergenerational Justice* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315406343>

Temper, L., Bene, D. del, & Martinez-Alier, J. (2015). Mapping the frontiers and front lines of global environmental justice: the EJAtlas. *Journal of Political Ecology*, 22(1), 254–278. <https://doi.org/10.2458/V22I1.21108>

Temper, L., Demaria, F., Scheidel, A., Del Bene, D., & Martinez-Alier, J. (2018). The Global Environmental Justice Atlas (EJAtlas): ecological distribution conflicts as forces for sustainability. *Sustainability Science*, 13(3), 573–584. <https://doi.org/10.1007/S11625-018-0563-4>

The First National People of Color Environmental Leadership Summit, W. D. (1991). *Principles of Environmental Justice / Environmental Justice Principles*. www.ejnet.org/ej/ [accessed July 22, 2024]

Thomas, L. (2022). *The Intersectional Environmentalist: How to Dismantle Systems of Oppression to Protect People + Planet*. Voracious.

Walker, M. U. (2001). Moral Repair and Its Limits. In T. F. Davis & K. Womack (Eds.), *Mapping the Ethical Turn: A Reader in Ethics, Culture, and Literary Theory* (pp. 110–127). University Press of Virginia.

Праці, зосереджені на екологічній справедливості в Європі

European Commission (EU) (2020), *European Climate Pact*, Communication from the Commission to the European Parliament. https://climate-pact.europa.eu/index_en [accessed July 3, 2024]

European Environment Agency, EEA, (2023), Briefing on “Delivering Justice in Sustainability Transitions”. <https://www.eea.europa.eu/publications/delivering-justice-in-sustainability-transitions> [accessed July 18, 2024]

Juhola, S., Heikkinen, M., Pietilä, T., Groundstroem, F., & Käyhkö, J. (2022). Connecting climate justice and adaptation planning: An adaptation justice index. *Environmental Science & Policy*, 136, 609–619.

Köckler, H., Deguen, S., Ranzi, A., Melin, A., & Walker, G. (2017). Environmental justice in Western Europe. In *The Routledge handbook of environmental justice* (pp. 627–640). Routledge.

Lager F., Coninx, I., Breil, M., SEI, I. B., Pedersen, A. B., EEA, K. M., ... & Vierikko, K. (2023). Just Resilience for Europe: Towards measuring justice in climate change adaptation.

Ramcilovic-Suominen, S. Envisioning just transformations in and beyond the EU bioeconomy: inspirations from decolonial environmental justice and degrowth. *Sustain Sci* **18**, 707–722 (2023). <https://doi.org/10.1007/s11625-022-01091-5>

Steger, T., Antypas, A., Atkins, L., Borthwick, F., Cahn, C., Filčák, R., ... & Medarova, K. (2007). Making the case for environmental justice in Central and Eastern Europe. *Budapest Hungary: Health and Environment Alliance (HEAL), the Central European University, Environmental Justice Program, and the Coalition for Environmental Justice*.

Роботи, спрямовані на конкретні вразливі групи населення

Heidegger, P.; and Wiese, K. (2020). Pushed to the wastelands: Environmental racism against Roma communities in Central and Eastern Europe. Brussels: European Environmental Bureau

Kosanic, A., Petzold, J., Martín-López, B., & Razanajatovo, M. (2022). An inclusive future: disabled populations in the context of climate and environmental change. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 55, 101159.

Mihalace I., (2024), Environmental Justice in National Strategic Frameworks, Report of the European Environmental Bureau (EEB). <https://eeb.org/wp-content/uploads/2024/01/report-ERGOEEB-V1.pdf> [accessed August 12, 2024]

Stafford, L., Vanik, L., Bates L.K. (2022) Disability Justice and Urban Planning, *Planning Theory & Practice*, 23:1, 101-142, <https://doi.org/10.1080/14649357.2022.2035545>

Роботи, що фокусуються на співпраці, навчанні та рефлексивності у сфері ТД

Alonso-Yanez, G., House-Peters, L., Garcia-Cartagena, M., Bonelli, S., Lorenzo-Arana, I., & Ohira, M. (2019). Mobilizing transdisciplinary collaborations: Collective reflections on decentering academia in knowledge production. *Global Sustainability*, 2. <https://doi.org/10.1017/sus.2019.2>

Hsiung, P. (2010). Reflexivity: A Process of Reflection. Retrieved from <https://www.utoronto.ca/~pchsiung/LAL/reflexivity> [accessed June 2, 2024]

Knickel, M., Caniglia, G., Knickel, K., Šūmane, S., Maye, D., Arcuri, S., Keech, D., Tisenkopfs, T., and Brunori, G. 2023. “Lost in a Haze or Playing to Partners’ Strengths? Learning to Collaborate in Three Transdisciplinary European Living Labs.” *Futures* 2023. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2023.103219>

8. Додаток: Плани рівності та справедливості *PLUS Change* партнерів / *Equity and Justice Plans of PLUS Change partners*

Додаток 1: Шаблон, який використовується партнерами для розробки власних планів рівності та справедливості (*Equity and Justice Plans*)

Вебінар 3: *Розробка плану рівності та справедливості для партнерів у PLUS Change*

Обґрунтування, мета та очікуваний результат

Ґрунтуючись на напрацюваннях трьох вебінарів з етики, що відбулися навесні 2024 року, цей план має на меті допомогти **включити призму справедливості у формування досліджень / практик партнерів та сприяти їхній здатності розпізнавати та орієнтуватися у питаннях, пов'язаних з справедливістю, на повсякденній основі.**

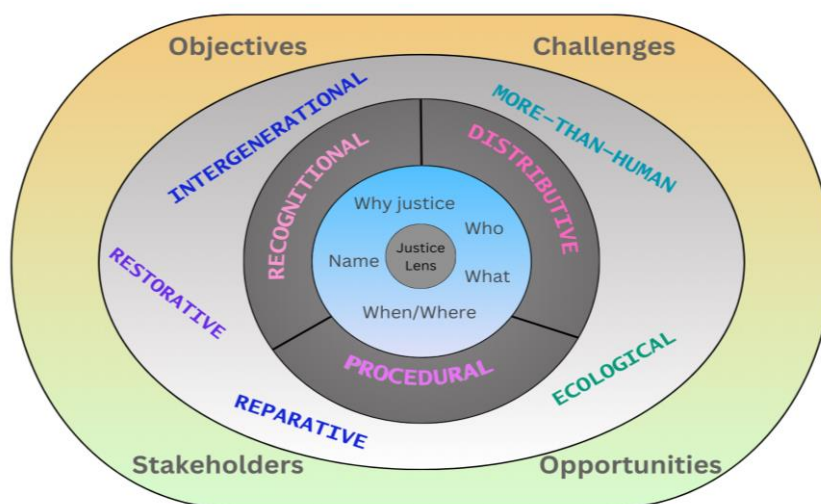
План буде розроблятися відповідно до наведених нижче кроків. Кожен партнер програми *PLUS Change* розробить план з питань рівності та справедливості. Учасники вебінару 3 виступатимуть у ролі **амбасадорів / послів** партнерської організації, до якої вони належать, і будуть залучені до розробки плану для всіх учасників програми *PLUS Change* від своєї організації.

Очікується, що до кінця вебінару 3 учасники підготують якісний проєкт плану, який включатиме (1) ідентифікацію та рефлексію ситуацій у сфері справедливості, (2) проблемний аналіз кожної ситуації у сфері справедливості; (3) власне план. На вебінарі 3 ми будемо працювати над цими трьома етапами.

Ми будемо слідувати **логіці підходу справедливості (*Justice Lens below*)**, описаній нижче. У процесі розробки плану ми рухаємось від внутрішнього кола до зовнішнього. Нижче ми будемо слідувати логіці «підходу справедливості». У розробці плану ми рухаємось від внутрішнього кола до зовнішнього.

- Крок 1 (Внутрішнє коло – *Inner circle*): Визначення та рефлексія щодо ситуацій справедливості
- Крок 2 (Сірі кола – *Grey circles*): Аналіз проблем кожної ситуації справедливості
- Крок 3 (Зовнішнє коло – *Outer circle*): Розробка проєкту плану

Покрокова розробка плану

Визначення та рефлексія щодо «ситуацій» справедливості

Визначте до трьох «ситуацій», які є або можуть бути проблемними з точки зору справедливості у вашій роботі в *PLUS Change* (наприклад, конкретні завдання в проєкті, запланований семінар, дослідження, в якому ви берете участь, заплановані заходи, застосування конкретних дослідницьких методів).

Зараз ви є амбасадорами / послами справедливості від імені ваших організацій. Перед поданням загального плану вам слід узгодити його з іншими залученими сторонами.

Примітка: Ви також почали розглядати «випадки» (не)справедливості під час Вебінару 2 → перегляньте [Miro board](#)

Обміркуйте ці положення справедливості та запишіть їх у таблицю нижче:

	Назва ситуації	Короткий опис
1.		
2.		
3.		

Складіть «профіль» ситуації справедливості: Яке місце займається *PLUS Change*? Який його контекст? Хто залучений? Коли? Коли? Використовуйте підхід справедливості (внутрішню частину) для аналізу та заповніть таблицю нижче.

	Найменування	НАВІЩО справедливість?	Що?	Коли / Де?	Що?
1.					
2.					
3.					
4.					

Проблемний аналіз кожної справедливої ситуації

Використовуйте підхід справедливості, щоб врахувати різні виміри справедливості – від основних до розширених. У таблиці нижче узагальнено питання, пов'язані з іншими вимірами, які представлені під час Вебінару 1 і Вебінару 2.

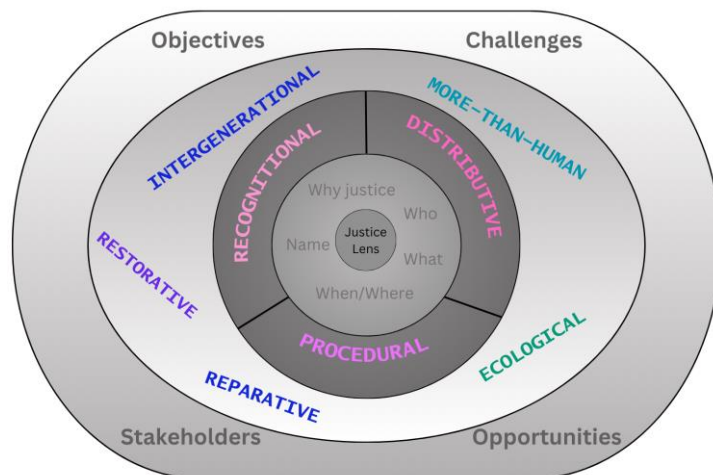

Визнана справедливість (Recognitional justice)	Справдливність розподілу (Distributive justice)
• Які потреби різних соціальних груп у суспільстві? • Як існуючі суспільні структури впливають на вразливі групи? • Як можна визнати права вразливих груп населення?	• Як оцінюється розподіл вигід і витрат (наприклад, результатів дій або дослідницьких проєктів)? • Як розподіляються потенційні витрати та можливі негативні наслідки? • Чи розподілені обов'язки між різними групами населення?
Процедурна справедливість (Procedural justice)	Відновна / Реперативна справедливість (Restorative / Reparative Justice)
• Хто буде брати участь у прийнятті рішень і розробці стратегій (наприклад, державний/приватний сектор, вразливі групи населення)? • Яким чином (і чи взагалі) соціальні групи залучаються на різних етапах об'єкта проєктування, реалізації та оцінки (наприклад, чи включає це участь зацікавлених сторін)?	• Чи визнаються минулі та поточні екологічні збитки (історична та системна несправедливість) для маргіналізованих громад (і яким чином)? • Чи є пріоритетом участь і розширення повноважень постраждалих громад у процесах прийняття рішень (і як саме)? • Чи відновлюються порушені відносини в середині спільноти та між спільнотами та довкіллям (і яким чином)?
Справдливність між поколіннями (Intergenerational)	Більш-ніж-людське (мультивидове, екологічне) (More-than-human (Multispecies, ecological))
• Чи прагнення нинішнього покоління до добробуту зменшує можливості для хорошого та гідного життя для наступних поколінь? • Чи існують процеси, які забезпечують права майбутніх поколінь?	• Чи враховується та поважається взаємозв'язок і взаємозалежність між людьми та більш ніж людські суб'єктами (<i>more-than-human subjects</i>)¹³? • Який етичний статус я надаю більш ніж людські суб'єктами (<i>more-than-human subjects</i>)? • Чи береться до уваги негуманні зацікавлені сторони?

¹³ *more-than-human subjects* – це концепція, яка виходить за межі антропоцентричного підходу та визнає, що не тільки люди мають значення в соціальних, екологічних та етичних питаннях. Це можуть бути: природні елементи (річки, ліси, гори); тварини (дикі та свійські); біорізноманіття, кліматичні системи; технологічні. Поштовхом до використання цього підходу стала екологічна етика, де враховуються дослідження справедливості та трансдисциплінарні наукові підходи, щоб впливати на людську діяльність на ширшій екосистемі.

Справедлива ситуація 1:

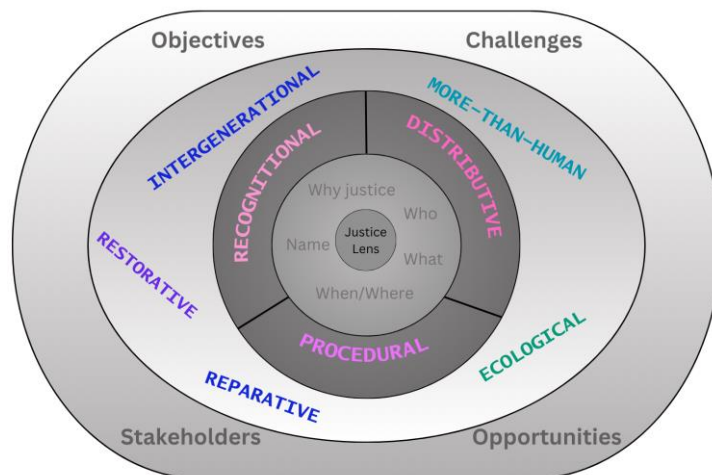
Запитайте себе: Які питання пов'язані з визнаною справедливістю (*recognition*) / справедливістю розподілу (*distributive*) / процедурною справедливістю (*procedural*) / відновною / репаративною справедливістю (*restorative* / *reparative*) / справедливістю між поколіннями (*intergenerational*) / більш-ніж-людським (мультивидове, екологічне) (*more-than-human* (*multispecies* / *ecological*)) в кожній ситуації? Хто бере участь у вирішенні цих питань в *PLUS Change*?

-
-
-
-
-
-
-
-

Запитайте себе: Чий внесок може бути відсутнім, щоб переконатися, що ваш аналіз є відповідним?

Справедлива ситуація 2:

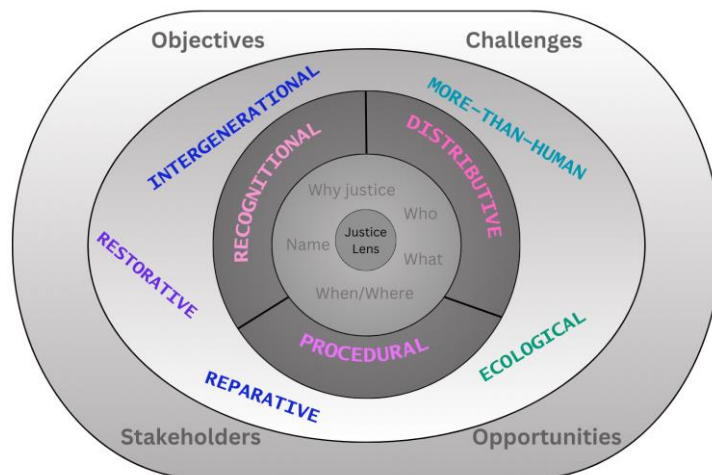
Запитайте себе: Які питання пов'язані з визнаною справедливістю (*recognition*) / справедливістю розподілу (*distributive*) / процедурною справедливістю (*procedural*) / відновною / репаративною справедливістю (*restorative / reparative*) / справедливістю між поколіннями (*intergenerational*) / більш-ніж-людським (мультивидове, екологічне) (*more-than-human (multispecies / ecological)*) в кожній ситуації? Хто бере участь у вирішенні цих питань в *PLUS Change*?

-
-
-
-
-
-
-
-

Запитайте себе: Чий внесок може бути відсутнім, щоб переконатися, що ваш аналіз є відповідним?

Справедлива ситуація 3:

Запитайте себе: Які питання пов'язані з визнаною справедливістю (*recognitional*) / справедливістю розподілу (*distributive*) / процедурною справедливістю (*procedural*) / відновною / реперативною справедливістю (*restorative / reparative*) / справедливістю між поколіннями (*intergenerational*) / більш-ніж-людським (мультивидове, екологічне) (*more-than-human (multispecies / ecological)*) в кожній ситуації? Хто бере участь у вирішенні цих питань в *PLUS Change*?

-
-
-
-
-
-
-
-

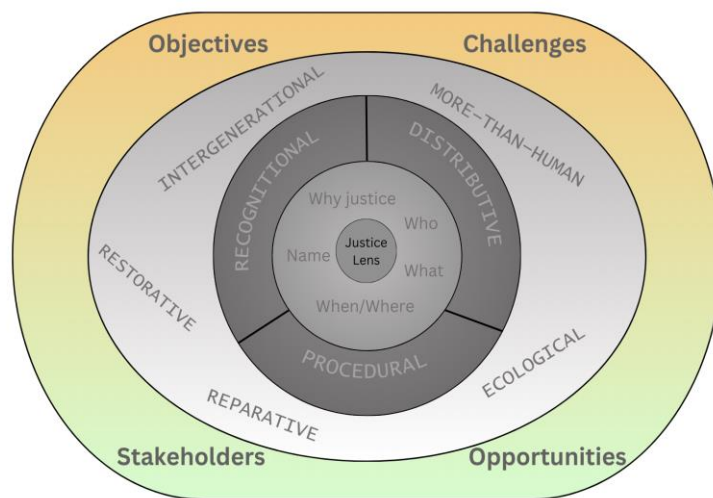
Запитайте себе: Чий внесок може бути відсутнім, щоб переконатися, що ваш аналіз є відповідним?

Складання плану

Використовуючи ідентифіковані ситуації справедливості (крок 1) та покладаючись на аналіз, який ви зробили з них, використовуйте різні виміри справедливості (крок 2), на цьому останньому кроці ви розробляєте фактичний план: встановлення цілей та визначення відповідних зацікавлених сторін (у 3.1), оцінюючи проблеми та можливості (в 3.2), створюючи часову шкалу (в 3.3) та складання плану оцінювання (в 3.4).

Ви розробляєте перший проєкт плану під час Вебінару 3 та поділитесь ним з іншими людьми у вашій партнерській організації, які беруть участь у *PLUS change* перед тим, як подати його.

3.1 Встановити цілі та визначити відповідні зацікавлені сторони:

- **Що?**
 - Визначте чіткі цілі для вирішення питань, пов'язаних з справедливістю, яку ви визначили та проаналізували.
 - Чи ці цілі реалістичні та здійсненні?
- **Хто?**
 - Хто інші зацікавлені сторони або постраждалі сторони, які повинні бути залучені?
 - Чия підтримка вам потрібна для досягнення цих цілей? Як ви збираєтесь їх залучати?
 - Як ви можете забезпечити їх зобов'язання у вирішенні питань, пов'язаних з справедливістю, яку ви визначили та проаналізували?
- Використовуйте поля нижче, щоб узагальнити відповіді.

Справедлива ситуація 1

Справедлива ситуація 2

Справедлива ситуація 3

3.2 Оцініть виклики та можливості:

- Які **можливості** ви передбачаєте для вирішення проаналізованих вами проблем?
 - Які **проблеми** ви передбачаєте для вирішення проаналізованих вами проблем?
 - Чия **допомога** вам потрібна, щоб скористатися можливостями та вирішити проблеми?
- Використовуйте поля нижче, щоб узагальнити відповіді.

Справедлива ситуація 1

Справедлива ситуація 2

Справедлива ситуація 3

3.3 Створіть часову шкалу

- Які **основні кроки процесу**, що зможуть призвести до реалізації вашої мети?
- У МЗЗ, 36 та 39 ми проведемо другу серію семінарів інтерактивної етики. Використовуйте МЗЗ як основний орієнтир, де ви представляєте свої роздуми про те, як ви вирішили питання, пов'язані з правосуддям у вашій роботі. Використовуйте поле нижче, щоб узагальнити відповіді або зробити свою часову шкалу, оскільки вона найкраще відповідає вашій ситуації.

Використовуйте поле нижче, щоб узагальнити відповіді або зробити свою часову шкалу, оскільки вона найкраще відповідає вашій ситуації.

Справедлива ситуація 1

Справедлива ситуація 2

Справедлива ситуація 3

3.4 Формальне оцінювання вашого плану

- Як ви плануєте оцінити, чи просуваєтеся ви в досягненні своїх цілей і в якій мірі?
- **Чия допомога та підтримка вам знадобляться** в цьому процесі оцінювання?
- *Скористайтесь полем нижче, щоб узагальнити свої відповіді.*

Справедлива ситуація 1

Справедлива ситуація 2

Справедлива ситуація 3

Додаток 2: Приклади Планів власного капіталу та справедливості в *PLUS Change*

